
Ex Libris

[illegible]

Ф.П.

VELLEIUS

CAII VELLEII
PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ
LIBRI DUO.

Nova Editio ex collatione veterum Editorum emendata.

PARISIIS,
Apud J. BARBOU, viâ Mathurinensium
M. DCC. LXXVII.

DE
VELLEII PATERCULI
VITA ET SCRIPTIS,
EX GERARDI JOANNIS VOSSII
Opere de Historicis Latinis.

VELLEIUS Paterculus primùm tribunus militum in Thracia fuit; hinc præfectus equitum in Germania; exinde quæstor, inque quæstura, remissâ sorte provinciæ, legatus Tiberii bello Pannonico, denique primo Tiberii anno cum fratre prætor destinatus: quæ universa de se ipso narrat Velleius. Hosce honores, & quos tum majores & consanguinei gesserint, his verbis complecti studuit Aventinus, eos referens e quibus in primo annalium scribendo profecit. *Publius Velleius Paterculus, homo militaris, ex celeberrimis Campanorum Principibus prognatus, in Germania sub Tiberio præfectus*

sâque cinxerunt ; quam appellabant Cisara, ex nomine Deæ Cisæ, quam religiosissimè colebant ; cujus templum quoque ex lignis barbarico ritu constructum ; postquam eò colonia Romanorum deducta est, inviolatum permansit, ac vetustate collapsum, nomen colli servavit. Hanc urbem Titus Annius prætor, ad arcendas barbarorum excursiones, Kal. Sextil. exercitu circumvenit. Ad meridianam oppidi partem, quæ sola a continenti erat, prætor ipse, cum legione Martia, operosissimè communivit : ad Occidentem verò, quà barbarorum adventus erat, Avar, Bogudis regis filius, cum equitatu omni & auxiliaribus Macedonum copiis, inter flumen & vallum, loco castris parum amplo, infelici temeritate extra flumen consedit. Pulchra indoles, non minus Romanis quàm Græcis litteris instructa. Igitur LIX die, quàm eò ventum est, quum is dies Deæ Cisæ celeberrimus, ludum & lasciviam magis, quàm formidinem, ostentaret ; immanis barbarorum multitudo, ex proximis sylvis repentè erumpens, ex improviso castra irrupit. Equitatum omnem, &, quod miserius erat, auxilia sociorum delevit. Avar, quum in hostium potestatem regio habitu vivus venisset, pecudis more mactatur. Oppidani verò, non minori fortunâ, sed majori virtute, prætorem, in au-

xilium sociis properantem, adoriuntur. Romani haud segniter resistunt. Duo principes oppidanorum, Habbino & Caccus, in primis pugnantes cadunt. Et inclinata jam res oppidanorum erat, ni maturassent auxilium ferre socii, in altera ripa jam victoriâ potiti. Denique coadunatis viribus castra irrumpunt: prætorem, qui paulò altiorem tumulum frustrà ceperat, Romanâ vi resistentem obtruncant: legionem divinam, ut ne nuntius superesset, funditus delent. Verres solus, tribunus militum, amne transmisso, in proximis paludibus se occultans, honestam mortem subterfugit. Nec multò pòst Siciliæ proconsul immani avaritiâ turpem mortem promeruit.

Etiam Lib. V., ejusdem operis, cap. V, & aliis aliquot locis, Velleiani hujus fragmenti meminit Lazius. Sed qui nasum habet, satis odoratur stylum ejus sapere scriptorem, qui seculis aliquot Velleio junior sit. Nec in re pauca sunt quæ peccentur: ea proferrem, nisi id cum cura fecisset vir summus, Marcus Velserus, in rerum Augustarum Vindelicarum libris. Sed monere operæ pretium videtur, fragmentum hoc totum, paucis tamen insertis, legi apud Conradum a Lichtenau, Abbatem Urspergensem: quem in Chronico vide post ea, quæ de anno

MCLXVII exposuit. Lemma ejus capitis est: *De Augusta Vindelicorum, vel Rhætiæ.* Ætatem ejusce Conradi inde cognoscimus, quòd initio pontificatûs Innocentii tertii, hoc est anno CIƆCXCVIII, laicum se, atque adeo minorennem fuisse, dicat: anno autem CIƆCCXV referat se Abbatem factum Urspergensem; historiam verò suam perducat ad annum CIƆCCXXIX. Quare, aut ex Abbate Urspergensi id fragmentum fuerit; aut inde, unde ea hauserat Urspergensis.

EXCERPTA

Ex Annalibus Velleianis Henrici Dodwelli, per Chriſtophorum Cellarium.

Anni U. C. 735. VELLEIUS hoc anno natus videtur. Avus, Caius Velleius, præfectus fabrûm, Neapoli ſe ipſe transfixit. *Lib. 1. c. 76.* Pater, præfectus equitum, cui noſter in eodem munere ſuccessit: *c.* 104.

749. Togam virilem ſumpsit: inde tirocinium militiæ equeſtris, cujus decem numerantur ſtipendia. *Plutarch. in C. Graccho.* Primus hujus militiæ gradus, præfectura cohortis. *Sueton. Claud. c.* 25.

752. Ad ſecundum equeſtris militiæ gradum, tribunatum militum, aſcendit ſub Vinicio, conſulis, ad quem ſcribit, patre. *Lib. 2. c.* 101. & *Suet. ibid.* Sed Dodwello videtur hic tribunatus tantùm beneficiarius fuiſſe.

753. Cum Caio Cæſare Velleius in Orientem proficiſcitur, adeſtque quum Caius cum Parthorum rege in ripa Euphratis congreditur. *Cap. eodem* 101.

754. Incipit bellum Germanicum ſub avo Vinicii conſulis. *Cap.* 104. Tum Velleius videtur ad tertium gradum militiæ ſuæ evectus, tribunatum caſtrorum, si modò is diverſus a tribunatu eſt militum. *Cap.* 104.

757. Tiberius adoptatur: mox illum ſecutus Velleius in Germaniam, per novem annos cum ipſo eſt, primùm præfectus alæ sive equitum, deinde legatus; *ibid.* *c.* 104. quum Sentius Saturninus adhuc præfectus Germaniæ, Auguſti legatus eſſet, *c.* 105. etiam per unum & alterum annum inſequentem.

759. Deficiunt Pannonii & Dalmatæ ſub præfecto Illyrici Valerio Meſſallino. Eâ occasione Velleius partem exercitûs ab Urbe ad Tiberium ducit, jam quæſtor designatus: *cap.* 111. Præficitur Velleius hujus anni hybernis: *cap.* 113. *extr.* Agrippa Poſthumus, qui unà cum Tiberio adoptatus fuerat, abdicatur: *capitibus* 104., & 112.

760. Tiberio de mora ſuſpecto additur Germanicus tum quæſtor. *Dio Caſſius*; 55. *p.* 569. Velleius anni initio, Romæ ad quæſturam ineundam, ſine erat in Pannonia cum Tiberio, remiſſo anno quæſturæ provincialis: *cap.* 111. Meruit etiam ſub Germanico; frater Velleii Magius Celer cum Tiberio.

761. Annus Pannonici belli secundus, quo illud confecit Tiberius.

762. Annus belli Illyriciani tertius, quo Dalmatas in ordinem Tiberius redegit, legato & adjutore Velleii fratre Magio: *cap.* 115. hoc anno cæsus Varus cum legionibus in Germania. *Dio*, *lib.* 56.

763. Quam ob rem iterum Tiberius missus in Germaniam. *Sueton. Tib.* 18.

764. Et hunc annum Tiberius usque ad hyberna exegit in Germania. Hinc ipse & Germanicus Romam redeunt; hic etiam consulatum init. *Dio*, 56. *Sueton. cap.* 20.

765. Tiberius triumphat: sequuntur triumphantem Velleius & frater Magius Celer donis ornati militaribus. *Ipse Vell. cap.* 121. *Sueton. Tib. cap.* 20.

766. Hoc anno tribunatum plebis, cui antea designatus fuerat, *lib.* 2. *cap.* 111, Velleius gessit, per quem, aut ædilitatem (nulla autem ædilitatis vestigia apparent) ad præturam aditus erat.

767. Velleio & fratri, candidatis Cæsaris, destinari prætoribus contigit. Hi ultimi ab Augusto commendati, & primi a Tiberio, *lib.* 2. *cap.* 124. hoc enim anno, ante comitia prætoria, mortuus est Augustus.

768. Velleius cum fratre prætores.

783. Scribit Velleius hanc historiam ad Marcum Vinicium consulem.

784. Cæsus, ut videtur, Velleius inter eos est, quibus Sejani amicitia nocuit, cujus laudator semper fuit, etiam suspecto jam tempore. *Lib.* 2. *capit.* 116, 127, & 128.

ERRATA

Hæc graviora, & si quæ alia deprehendet, Lector benevolus condonabit.

IN VELLEIO.

PAG. 81. v. 22. *leg.* Rubiconem.
P. 94. v. 30. *leg.* proruto.
P. 137. v. 17. *leg.* Hermundurorum.

IN FLORO.

PAG. 10. v. 16. *lege* insimul.
P. 97. v. 24. *leg.* dimisit exercitum.
P. 107. v. 3. *leg.* Bithyniam.
P. 116. cap. 8. v. 16. *leg.* quis.
P. 131. v. 24. *dele vocem* qui.

CAII

CAII VELLEII
PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ,
AD MARCUM VINICIUM CONSULEM,
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

* * * tempeſtate diſtractus a duce ſuo Neſtore, Metapontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone, ob ſegnitiam non vindicatæ fratris injuriæ, Cyprum adpulſus, cognominem patriæ ſuæ

Salamina conſtituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit; Phidippus Ephyram in Theſprotia. At rex regum Agamemnon, tempeſtate in Cretam inſulam rejectus, tres ibi urbes ſtatuit, duas a patriæ nomine, unam a victoriæ memoriâ, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox, ſcelere patruelis fratris Ægiſthi, hereditarium exercentis in eum odium, & facinore uxoris oppreſſus, occiditur: regni potitur Ægiſthus per annos ſeptem. Hunc Oreſtes, matremque, ſociâ consiliorum omnium ſorore Electrâ, virilis animi feminâ, obtruncat. Factum ejus a Diis comprobatum ſpatio vitæ, & felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis nonaginta, regnavit ſeptuaginta: qui ſe etiam a Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit: nam, quòd pactæ ejus, Menelai atque Helenæ filiæ Hermiones nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per hæc tempora Lydus & Tyrrhenus fratres, quum regnarent in Lydia, ſterilitate frugum compulsi, ſortiti ſunt, uter cum parte multitudinis patriâ decederet. Sors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile, ac perpetuum a ſe nomen dedit. Poſt Oreſtis interitum, filii ejus Penthilus & Tiſamenus regnavere triennio.

II. Tum, ferè anno octogesimo post Trojam captam, centesimo & vicesimo, quàm Hercules ad Deos excesserat, Pelopis progenies, quæ omni hoc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperii fuere, Temenûs, Cresphontes, Aristodemus, quorum atavus fuerat. Eodem ferè tempore Athenæ sub regibus esse desierunt; quorum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus: quippe, quum Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores; depositâ veste regiâ, pastoralem cultum induit, immixtusque castris hostium de industriâ, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri solet? Hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit. Ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidæ: sed ii, insequentesque Archontes, usque ad Charopem, dum viverent, eum honorem usurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Athenisque urbem, con-

didere. Eâ tempeſtate & Tyria claſſis, plurimùm pollens mari, in ultimo Hiſpaniæ tractu, in extremo noſtri orbis termino inſulam circumfuſam Oceano, perexiguo a continenti diviſam freto, Gades condidit. Ab iiſdem poſt paucos annos in Africa Utica condita eſt. Excluſi ab Heraclidis Oreſtis liberi, jactatique quum variis caſibus, tum ſævitiâ maris, quintodecimo anno ſedem cepere circa Lesbum inſulam.

III. Tum Græcia maximis concuſſa eſt motibus: Achæi, ex Laconica pulsi, eas occupavere ſedes, quas nunc obtinent: Pelaſgi Athenas commigravere; acerque belli juvenis, nomine Theſſalus, natione Theſprotius, cum magna civium manu, eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Theſſalia appellatur, antè Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui, Iliaca componentes tempora, de ea regione, ut Theſſalia commemorant. Quod quum alii faciant, Tragici frequentissimè faciunt, quibus minimè id concedendum eſt: nihil enim ex perſona poëtæ, ſed omnia ſub eorum, qui illo tempore vixerunt, dixerunt. Quòd ſi quis a Theſſalo, Herculis filio, eos appellatos Theſſalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur numquam ante

hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis usurpaverit. Paulò antè Aletes, sextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quæ antea fuerat Ephyre, claustra Peloponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est quod miremur ab Homero nominari Corinthum : nam ex persona Poëtæ & hanc urbem, & quasdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur ætate ejus, multò post Ilium captum conditæ.

IV. Athenienses in Eubœa Chalcida & Erethriam colonis occupavere ; Lacedæmonii in Asia Magnesiam. Nec multò pòst Chalcidenses, orti, ut prædiximus, Atticis, Hippocle & Megasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Hujus classis cursum esse directum alii columbæ antecedentis volatu ferunt ; alii nocturno æris sono, qualis Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno pòst intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate, atque amœnitate suâ dignissimas : sed aliis diligentior ritûs patrii mansit custodia ; Cumanos Osca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat mœnium. Subsequenti tempore magna vis Græcæ juventutis, abundantiâ virium se-

des quæritans, in Asiam se effudit : nam & Iones, duce Ione profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimæ occupavere, quæ hodieque appellatur Ionia; urbesque constituere, Ephesum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram, Clazomenas, Phocæam; multasque in Ægæo atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliasque ignobiles. Et mox Æolii, eâdem profecti Græciâ, longissimisque acti erroribus, non minùs illustres obtinuerunt locos, clarasque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam, Mitylenemque, & alias urbes, quæ sunt in Lesbo insulâ.

V. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum; qui magnitudine operis, & fulgore carminum solus appellari *Poëta* meruit : in quo hoc maximum est, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est : neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum & Archilocum, reperiemus. Hic longiùs a temporibus belli, quod composuit, Troici, quàm quidam rentur, abfuit : nam ferme ante annos

nongentos quinquaginta floruit, intra mille natus eſt. Quo nomine, non eſt mirandum, quòd ſæpe illud uſurpat, *οἷοι νῦν βροτοί εἰσι* : hoc enim ut hominum, ita ſeculorum notatur differentia. Quem ſi quis cæcum genitum putat, omnibus ſenſibus orbus eſt.

VI. Inſequenti tempore imperium Aſiaticum ab Aſſyriis, qui id obtinuerant annis mille ſeptingentis, tranſlatum eſt ad Medos, abhinc annos ferme ſeptingentos ſeptuaginta. Quippe Sardanapalum eorum regem, mollitiis fluentem & nimiùm felicem malo ſuo, tertio & tricesimo loco ab Nino & Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut ſemper ſucceſſor regni paterni foret filius, Pharnaces Medus imperio vitâque privavit. Eâ ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit ſeveriſſimarum juſtissimarumque legum auctor, & diſciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissimè floruit. Hoc tractu temporum ante annos quinque & ſexaginta, quàm urbs Romana conderetur, ab Eliſſa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthagò conditur. Circa quod tempus Caranus, vir generis regii, ſextus-decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum

Macedoniæ occupavit, a quo Magnus Alexander quum fuerit ſeptimus-decimus, jure materni generis Achille auctore, paterni Hercule gloriatus eſt. [*Æmilius Sura de annis populi Romani: Aſſyrii, principes omnium gentium, rerum potiti ſunt, deinde Medi, poſtea Perſæ, deinde Macedones. Exinde, duobus regibus, Philippo & Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multò poſt Carthaginem ſubactam, devictis, ſumma imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus, & initium Nini regis Aſſyriorum, qui princeps rerum potitus, interſunt anni mille nongenti nonaginta quinque.*]

Quæ hîc uncis incluſa a Velleianis characterum formâ diſtinguuntur, non videntur eſſe Velleii, ſed ex alicujus annotatione ad oram libri ſcripta, in textum irrepsiſſe. Id patet ex eorum, quæ præcedunt, connexione cum ſequentibus, in quibus ad Carani tempus ætas Hesiodi refertur.

VII. Hujus temporis æqualis Hesiodus fuit, circa centum viginti annos diſtinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, & mollissimâ dulcedine carminum memorabilis, otii quietiſque cupidissimus, ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus: qui vitavit,

ne in id quod Homerus, incideret, patriamque & parentes teſtatus eſt; ſed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissimè. Dum in externis moror, incidi in rem domeſticam, maximique erroris, & multum diſcrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam, hujus temporis tractu, aiunt, a Tuſcis Capuam Nolamque conditam ante annos ferè octingentos triginta: quibus equidem aſſenſerim: ſed Marcus Cato quantum differt! qui dicat, Capuam ab eiſdem Tuſcis conditam, ac ſubinde Nolam: ſtetiſſe autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis ſexaginta: quod si ita eſt, quum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita eſt, anni ſunt ferè quingenti. Ego (pace diligentiæ Catonis dixerim) vix crediderim, tam maturè tantam urbem creviſſe, floruiſſe, concidiſſe, reſurrexiſſe.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, & ad exercitandam corporis animique virtutem efficacissimum, Olympiorum initum, habuit auctorem Iphitum Elium. Is eos ludos, mercatumque inſtituit ante annos, quàm tu, Marce Vinici, conſulatum inires, octingentos quatuor. Hoc ſacrum eodem loco inſtituiſſe fertur abhinc annos ferè

deletisque ejus copiis, destitutum omni spe coëgit e Macedonia profugere: quam ille linquens, in insulam Samothraciam profugit, templique se religioni supplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui classi præerat, pervenit; & ratione magis quàm vi persuasit, ut se Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. Quo anno & Octavii prætoris navalis, & Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quàm sit assidua eminentis fortunæ comes invidia, altissimisque adhæreat, etiam hoc colligi potest; quòd, quum Anicii, Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies HS ærario contulerit, & omnium antè actorum comparationem amplitudine vicerit.

X. Per idem tempus, quum Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympicum inchoávit, tum rex Syriæ, Ptolemæum puerum Alexandriæ obsideret; missus est ad eum legatus Marcus Popilius Lænas, qui juberet incepto desistere; mandataque exposuit, & regem deliberaturum se

dicentem, circumscripsit virgulâ, jussitque, prius responsum reddere, quàm egrederetur finito arenæ circulo. Sic cogitationem regiam Romana disjecit constantia, obeditumque imperio. Lucio autem Paullo, magnæ victoriæ compoti, quatuor filii fuere. Ex iis duos, natu majores, unum Publio Scipioni, Publii Africani filio, nihil ex paternâ majestate, præter speciem nominis, vigoremque eloquentiæ retinenti, in adoptionem dederat; alterum Fabio Maximo: duos minores natu, prætextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. Is quum in concione extra urbem, more majorum, ante triumphi diem, ordinem actorum suorum commemoraret, Deos immortales precatus est, ut, si quis eorum invideret operibus ac fortunæ suæ, in ipsum potiùs sævirent, quàm in rempublicam. Quæ vox, veluti oraculo emissa, magnâ parte eum spoliavit sanguinis sui: nam alterum ex suis, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum post pauciores amisit dies. Aspera circa hæc tempora censura Fulvii Flacci, & Postumii Albini fuit: quippe Fulvii censoris frater, & quidem consors, Cn. Fulvius, senatu motus est ab iis censoribus.

XI. Post victum captumque Persen,

dotibus, ingeniique ac ſtudiorum eminentissimus ſeculi ſui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit aut dixit ac ſensit; quem, Paullo genitum, adoptatum a Scipione Africani filio, diximus, ædilitatem petens conſul creatus eſt. Bellum Carthagini jam ante biennium a prioribus conſulibus illatum majore vi intulit; quum antè in Hiſpania murali coronâ, in Africa obsidionali donatus eſſet; in Hiſpania verò etiam ex provocatione, ipſe modicus virium, immanis magnitudinis hoſtem interemiſſet. Eamque urbem, magis invidiâ imperii, quàm ullis ejus temporis noxis, inviſam Romano nomini, funditus ſuſtulit; fecitque ſuæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ. Carthago diruta eſt, quum ſtetiſſet annis ſexcentis ſexaginta ſeptem, abhinc annos centum ſeptuaginta ſeptem, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio conſulibus. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago æmula; cum qua bellare majores noſtri cœpere Claudio, & Fulvio coſſ. ante annos ducentos nonaginta ſex, quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Ita per annos centum quindecim, aut bellum inter eos populos, aut belli præparatio, aut infida pax fuit: neque ſe Roma, jam terrarum orbe ſuperato, ſecuram ſperavit

fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis; adeo odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, & ne in victis quidem deponitur, neque antè invisum esse desinit, quàm esse desiit.

XIII. Ante triennium quàm Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, L. Censorino, M. Manlio coss. mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum, post annos nongentos quinquaginta duos, quàm ab Alete Hippotis filio erat condita, funditus eruit. Uterque imperator, devictæ a se gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus est Achaicus; nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor, & admirator fuit, ut Polybium, Panætiumque, præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit: neque enim quisquam hoc Scipione elegantiùs intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus: semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Co-

rintho, quum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas, in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, si eas perdidiſſent, novas eos reddituros. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro republica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi; & quin hac prudentiâ illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XIV. Quum faciliùs cujuſque rei in unum contracta ſpecies, quàm diviſa temporibus, oculis animiſque inhæreat, ſtatui priorem hujus voluminis, poſteriоremque partem, non inutili rerum notitiâ in arctum contractâ diſtinguere, atque huic loco inſerere, quæ quoque tempore, poſt Romam a Gallis captam, deducta ſit colonia juſſu ſenatûs: nam militarium & cauſæ & auctores & ipſarum præfulgent nomina: huic rei per idem tempus civitates propagatas, auctumque Romanum nomen communione juris, haud intempeſtivè ſubtexturi videmur. Poſt ſeptem annos, quàm Galli urbem ceperunt, *Sutrium* deducta colonia eſt, & poſt annum *Setina*, novemque interjectis annis *Nepe*; deinde, interpoſitis duobus & triginta, *Aricini* in civitatem recepti. Abhinc annos autem trecentos quinquaginta,

Sp. Postumio, Veturio Calvino coss. *Campanis* data est civitas, partique *Samnitium*, sine suffragio; & eodem anno *Cales* deducta colonia. Interjecto deinde triennio *Fundani* & *Formiani* in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita est; insequentibusque consulibus, a Sp. Postumio, Philone Publilio censoribus *Acerranis* data civitas, & post triennium *Tarracinam* deducta colonia; interpositoque quadriennio *Luceria*; ac deinde, interjecto triennio, *Suessa Aurunca*, & *Saticula*, *Interamna*que post biennium. Decem deinde hoc munere anni vacaverunt: tunc *Sora*, atque *Alba* deductæ coloniæ, & *Carseoli* post biennium. At quintùm Fabio, Decio Mure quartùm coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, *Sinuessam*, *Minturnas*que missi coloni, post quadriennium *Venusiam*; interjectoque biennio, M. Curio, & Rufino Cornelio coss. *Sabinis* sine suffragio data civitas. Id actum ante annos ferme trecentos viginti: at *Cosam* & *Pæstum* abhinc annos ferme trecentos, Fabio Dorsone & Claudio Caninâ coss. Interjecto quinquennio, Sempronio Sopho, & Appio Cæci filio coss. *Ariminum*, *Beneventum* coloni missi; & suffragii ferendi jus *Sabinis* datum. At initio belli primi Punici *Firmum* & *Castrum* colonis occupata: & post an-

num *Æsemia*, postque viginti duos annos *Æsulum* & *Alsium*; *Fregellæque* post biennium; proximoque anno, Torquato Sempronioque coss. *Brundisium*, & post triennium *Spoletium*; quo anno Floralium ludorum factum est initium: postque biennium deducta *Valentia*, & sub adventum in Italiam Annibalis, *Cremona* atque *Placentia*.

XV. Deinde, neque dum Annibal in Italia moratur, neque proximis post excessum ejus annis, vacavit Romanis colonias condere; quum esset in bello conquirendus potiùs miles, quàm dimittendus, & post bellum vires refovendæ magis, quàm spargendæ. Cn. autem Manlio Volsone & Fulvio Nobiliore coss. *Bononia* deducta colonia, abhinc annos ferme ducentos septemdecim; &, post quadriennium, *Pisaurum* ac *Potentia*; interjectoque triennio, *Aquileia* & *Gravisca*; & post quadriennium *Luca*. Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, *Puteolos Salernumque* & *Buxentum* missi coloni. *Auximum* autem in Picenum, abhinc annos ferme centum octoginta septem, ante triennium, quàm Cassius censor, a Lupercali in Palatium versus, theatrum facere instituit: cui in demoliendo eximia civitatis severitas & consul Scipio restitere: quod ego inter

clarissima publicæ voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino & Sextio Calvino, qui Sallues apud Aquas, quæ ab eo Sextiæ appellantur, devicit, consulibus, *Fabrateria* deducta est, abhinc annos ferme centum quinquaginta septem, & post annum *Scylacium*, *Minervium*, *Tarentum*, *Neptunia*, *Carthago*que in Africa, prima, ut prædiximus, extra Italiam, colonia condita est. De *Dertona* ambigitur. *Narbo* autem *Martius* in Gallia, Porcio Marcioque coss. abhinc circiter annos centum quinquaginta tres, deducta colonia est. Post tres & viginti annos in Vagiennis *Eporedia*, Mario sexies Valerioque Flacco coss. Neque facile memoriæ mandaverim, quæ, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

XVI. Quum hæc particula operis velut formam propositi excesserit, quamquam intelligo, mihi in hac tam præcipiti festinatione, quæ me rotæ pronive gurgitis ac vorticis modo nusquam patitur consistere, pene magis necessaria prætereunda, quàm supervacua amplectenda; nequeo tamen temperare mihi, quin rem sæpe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stylo. Quis enim abunde mirari potest, quòd eminentissima cujusque professionis ingenia, in eamdem formam, & in idem

arctati temporis congruens spatium, & quemadmodum clausa capsâ aliove septo diversi generis animalia, nihilo minùs separata alienis, in unum quæque corpus congregantur; ita cujusque clari operis capacia ingenia in similitudinem & temporum & profectuum semetipsa ab aliis separaverunt? Una, neque multorum annorum spatio divisa, ætas, per divini spiritûs viros, Æschylum, Sophoclem, Euripidem, illustravit tragœdias: una priscam illam & veterem sub Cratino, Aristophane & Eupolide comœdiam; ac novam comicam Menandrus, æqualesque ejus ætatis magis quàm operis, Philemon ac Diphilus, & invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philosophorum quoque ingenia, Socratico ore defluentia, omnium, quos paulò antè enumeravimus, quanto post Platonis Aristotelisque mortem floruere spatio? Quid ante Isocratem, quid post ejus auditores eorumque discipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem arctatum angustiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

XVII. Neque hoc in Græcis, quàm in Romanis, evenit magis. Nam, nisi aspera ac rudia repetas, & inventi laudanda nomine, in Accio circaque eum Ro-

mana tragœdia eſt : dulceſque Latini leporis facetiæ, per Cæcilium Terentiumque & Afranium, ſuppari ætate nituerunt. Hiſtoricos (ut & Livium quoque priorum ætati adſtruas) præter Catonem & quoſdam veteres & obſcuros, minùs octoginta annis circumdatum ævum tulit ; ut nec Poëtarum in antiquius citeriuſve processit ubertas. At oratio, ac vis forensis, perfectumque proſæ eloquentiæ decus, ut idem ſeparetur Cato (pace P. Crassi, Scipioniſque & Lælii, & Gracchorum, & Fannii, & Ser. Galbæ dixerim) ita universa ſub principe operis ſui erupit Tullio ; ut delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi aut ab illo viſum, aut qui illum viderit. Hoc idem eveniſſe Grammaticis, Plaſtis, Pictoribus, Scalptoribus, quiſquis temporum inſtiterit notis, reperiet, & eminentia cujuſque operis arctissimis temporum clauſtris circumdata. Hujus ergo, præcedentiſque ſeculi, ingeniorum similitudines congregantis & in ſtudium par, & in emolumentum, cauſas quum ſemper requiro, numquam reperio, quas eſſe veras confidam, ſed fortaſſe verisimiles, inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia ; & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit ; naturâque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, aſcendit in

summum; difficilisque in perfecto mora est; naturaliterque, quod procedere non potest, recedit: & ut primò ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur, ita ubi aut præteriri, aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit; & quod assequi non potest, sequi desinit; &, velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; prætermitoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid in quo nitamur conquirimus; sequiturque, ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

XVIII. Transit admiratio a conditione temporum, & ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiâ, quàm universa Græcia, uberiúsque floruit; adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia verò solis Atheniensium muris clausa existimes. Neque ego hoc magis miratus sim, quàm neminem Argivum, Thebanum, Lacedæmonium oratorem aut dum vixit auctoritate, aut post mortem memoriâ dignum existimatum: quæ urbes, & multæ aliæ, talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas unum os Pindari illuminaret; nam Alcmana Lacones falsò sibi vindicant.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

POTENTIÆ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, ſublatâque imperii æmulâ, non gradu, ſed præcipiti curſu a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum; vetus diſciplina deſerta, nova inducta; in ſomnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium converſa civitas. Tum Scipio Naſica in Capitolio porticus; tum, quas prædiximus, Metellus; tum in circo Cn. Octavius multò amœnissimam, moliti ſunt; publicamque magnificentiam ſecuta privata luxuria eſt. Triſte deinde & contumelioſum bellum in Hiſpania, duce latronum Viriatho, ſecutum eſt: quod ita variâ fortunâ geſtum eſt, ut ſæpius Romanorum gereretur adversâ. Sed interempto Viriatho, fraude magis quàm virtute Servilii Cæpionis, Numantinum gravius exarsit. Hæc urbs numquam decem millibus plura pro-

priæ juventutis armavit; ſed vel ferociâ ingenii, vel inſcitiâ noſtrorum ducum, vel fortunæ indulgentiâ, quum alios duces, tum Pompeium, magni nominis virum, ad turpissima deduxit fœdera (hic primus e Pompeiis conſul fuit) nec minùs turpia ac deteſtabilia Mancinum Hoſtilium conſulem: ſed Pompeium gratia impunitum habuit, Mancinum verecundia; quippe, non recuſando perduxit huc, ut per Feciales nudus ac poſt tergum religatis manibus dederetur hoſtibus: quem illi recipere ſe negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes publicam violationem fidei non debere unius lui ſanguine.

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit diſſensionem: quippe Tib. Gracchus, Tib. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filia nepos, quo quæſtore & auctore id fœdus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid a ſe factum infirmari, nunc similis vel judicii vel pœnæ metuens diſcrimen, tribunus plebis creatus, vir alioqui vitâ innocentissimus, ingenio florentissimus, propoſito ſanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & naturâ & induſtriâ mortalis conditio recipit, P. Mucio Scævolâ, L. Calpurnio conſuli-

bus, abhinc annos centum ſexaginta duos, deſcivit a bonis; pollicituſque toti Italiæ civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus ſtatum concupiſcentibus, ſumma imis miſcuit; & in præruptum atque anceps periculum adduxit rempublicam, Octavioque collegæ pro bono publico ſtanti imperium abrogavit: triumviros agris dividendis coloniiſque deducendis creavit ſe, ſocerumque ſuum conſularem Appium, & Gracchum fratrem, admodum juvenem.

III. Tum P. Scipio Nasica, ejus, qui optimus vir a ſenatu judicatus erat, nepos; ejus, qui cenſor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis celeberrimi viri, P. Africani patrui, privatuſque & togatus, quum eſſet conſobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi præferens, & quidquid publicè ſalutare non eſſet, privatim alienum exiſtimans (ob eas virtutes primus omnium abſens pontifex maximus factus eſt) circumdatâ lævo brachio togæ laciniâ, ex ſuperiore parte Capitolii, ſummis gradibus insiſtens, hortatus eſt, qui ſalvam vellent rempublicam ſe ſequerentur. Tum optimates, ſenatus, atque equeſtris ordinis pars melior & major, & intacta perniciosis consiliis plebs, irruere in

Gracchum ſtantem in area cum catervis ſuis, & concientem pene totius Italiæ frequentiam. Is fugiens, decurrenſque clivo Capitolino, fragmine ſubſellii ictus, vitam, quàm gloriosissimè degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Roma civilis ſanguinis, gladiorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior; discordiæque civium, antea conditionibus ſanari ſolitæ, ferro dijudicatæ; bellaque non causis inita, ſed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum eſt: non enim ibi consiſtunt exempla, unde cœperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissimè evagandi sibi viam faciunt; &, ubi ſemel recto deerratum eſt, in præceps pervenitur: nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuoſum.

IV. Interim, dum hæc in Italia geruntur, Ariſtonicus, mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta poſtea eſt à Nicomede Bithynia, mentitus regiæ ſtirpis originem, armis eam occupat. Is victus a M. Perperna, ductuſque in triumpho; ſed M'. Aquillio capite pœnas dedit, quum initio belli Craſſum Mucianum, virum juris ſcientissimum, dece-

dentem ex Asia proconsulem interemisset. Et P. Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum consul, missusque in Hispaniam, fortunæ virtutique, expertæ in Africa, respondit in Hispania; & intra annum ac tres menses, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam excisamque æquavit solo: nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, excisâ Carthagine ac Numantiâ, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi cæde sentiret?* respondit, *si is occupandæ reipublicæ animum habuisset, jure cæsum.* Et, quum omnis concio adclamasset: *Hostium*, inquit, *armatorum toties clamore non territus, quî possum vestro moveri, quorum noverca est Italia?* Reversus in Urbem, intra breve tempus, M'. Aquillio, C. Sempronio coss. abhinc annos centum quinquaginta, post duos consulatus duosque triumphos, & bis excisos terrores reipublicæ, manè in lectulo repertus est mortuus, ita ut quædam elisarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita est quæstio; ejusque

corpus velato capite elatum est, cujus operâ super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis præterquam avito fulgore vinceretur. Decessit anno ferme quinquagesimo sexto: de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum ejus, in quem creatus est anno trigesimo sexto: ita dubitare desinet.

V. Ante tempus excisæ Numantiæ, præclara in Hispania militia A. Bruti fuit: qui, penetratis omnibus Hispaniæ gentibus, ingenti vi hominum, urbiumque potitus numero, aditis quæ vix audita erant, Gallæci cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam severum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, quum urbem Contrebiam nomine in Hispania oppugnaret, pulsas præcipiti loco quinque cohortes legionarias eódem protinus subire juberet, facientibusque omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito, perseverantia ducis, quem moriturum miserat militem, victorem recepit. Tantum effecit mixtus timori pudor, spesque desperatione quæsita. Hic

virtute ac ſeveritate facti ; at Fabius Æmilianus, Paulli exemplo, diſciplinæ in Hiſpania fuit clarissimus.

VI. Decem deinde interpositis annis, qui Tib. Gracchum, idem Caium fratrem ejus occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus, quàm huic errori similem, ingenio etiam eloquentiâque longè præſtantiorem. Qui, quum ſummâ quiete animi civitatis princeps eſſe poſſet, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiæ, ejuſdem exempli tribunatum ingreſſus, longè majora & acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis : extendebat eam pene uſque Alpes ; dividebat agros ; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere, quod aliquando lege Liciniâ cautum erat ; nova conſtituebat portoria ; novis coloniis replebat provincias ; judicia a ſenatu transferebat ad equites ; frumentum plebi dare inſtituerat ; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem ſtatu relinquebat ; quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius conſul, qui prætor Fregellas exciderat, perſecutus armis, unáque Fulvium Flaccum conſularem ac triumphalem virum, æquè prava cupientem, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris

triumvirum nominaverat, eumque socium regalis assumpserat potentiæ, morte afficit. Id unum nefariè ab Opimio proditum, quòd capitis, non dicam Gracchi, sed civis Romani pretium se daturum, idque auro repensurum proposuit. Flaccus in Aventino, armatos ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus est. Gracchus profugiens, quum jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo præbuit; qui non segniùs se ipse interemit, quàm domino succurrerat. Quo die singularis Pomponii, equitis Romani, in Gracchum fides fuit: qui more Coclitis, sustentatis in ponte hostibus ejus, gladio se transfixit. Ut Tiberii Gracchi antea corpus, ita Caii, mirâ crudelitate victorum, in Tiberim dejectum est.

VII. Hunc Tib. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ Africani filiâ, viri optimis ingeniis malè usi, vitæ mortisque habuere exitum: qui si civilem dignitatis concupissent modum, quidquid tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset respublica. Huic atrocitati adjectum scelus unicum: quippe juvenis, specie excellens, necdum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de con-

ditionibus miſerat, ab Opimio interemptus eſt. Quem quum aruſpex Tuſcus amicus flentem in vincula duci vidiſſet: Quin tu hoc potiùs, inquit, facis? protinuſque illiſo capite in poſtem lapideum januæ carceris, effuſoque cerebro, exſpiravit. Crudeleſque mox quæſtiones in amicos clienteſque Gracchorum habitæ ſunt; ſed Opimium, virum alioqui ſanctum & gravem, damnatum poſtea judicio publico, memoria ipsius ſævitiæ, nulla civilis perſecuta eſt miſericordia. Eadem Rutilium Popilliumque, qui conſules aſperrimè in Tib. Gracchi amicos ſævierant, poſtea judiciorum publicorum meritò oppreſſit invidia. Rei tantæ parum ad notitiam pertinens interponetur. Hic eſt Opimius, a quo conſule celeberrimum Opimiani vini nomen; quod jam nullum eſſe, ſpatio annorum colligi poteſt; quum ab eo ſint ad te, Marce Vinici, conſulem, anni centum quinquaginta unus. Factum Opimii, quòd inimicitiarum quæſita erat ultio, minor ſecuta auctoritas; & viſa ultio, privato odio magis, quàm publicæ vindictæ data.

VIII. Subinde Porcio Marcioque coſſ. deducta colonia, *Narbo Martius.* Mandetur deinde memoriæ ſeveritas judiciorum: quippe C. Cato conſularis, M. Catonis

nepos, Africani ſororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus eſt, quum lis ejus quater millibus æſtimaretur, adeo illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum; factaque ad consilium dirigebant, & quid, non in quantum admiſſum foret, æſtimabant. Circa eadem tempora M. & C. Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minùs clarum exemplum, & adhuc unicum Fulvii Flacci, ejus, qui Capuam ceperat, filiorum, ſed alterius in adoptionem dati, in collegio conſulum fuit; adoptivus in Acidini Manlii familiam datus: nam cenſura Metellorum, patruelium non germanorum fratrum fuit; quod ſolis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri & Teutoni tranſcendêre Rhenum, multis mox noſtris ſuiſque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarus ejus Minucii, qui porticus, quæ hodieque celebres ſunt, molitus eſt, e Scordiſcis triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Æmilianus, Læliuſque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius. Nec prætereundus Metellus Numidicus, & Scaurus, & ante omnes L. Craſſus, & M. Antonius. Quorum ætati ingeniiſque ſucceſſere C. Cæſar Strabo, P. Sulpicius: nam Q. Mucius juris

ſcientiâ, quàm propriæ eloquentiæ nomine, celebrior fuit. Clara etiam per idem ævi ſpatium fuere ingenia, in Togatis Afranii, in Tragœdiis Pacuvii atque Accii, uſque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti, magnumque inter hos ipſos facientis operi ſuo locum; adeo quidem, ut in illis limæ, in hoc pene plus videatur fuiſſe ſanguinis. Celebre & Lucilii nomen fuit, qui ſub P. Africano, Numantino bello eques militaverat: quo quidem tempore juvenis adhuc Jugurtha, ac Marius, ſub eodem Africano militantes, in iiſdem caſtris didicere, quæ poſtea in contrariis facerent. Hiſtoriarum auctor jam tum Siſenna erat juvenis, ſed opus belli civilis Sullani poſt aliquot annos ab eo ſeniore editum eſt. Vetuſtior Siſennâ fuit Cœlius, æqualis Siſennæ Rutilius, Claudiuſque Quadrigarius, & Valerius Antias. Sanè non ignoremus, eâdem ætate fuiſſe Pomponium, ſensibus celebrem, verbis rudem, & novitate inventi à ſe operis commendabilem.

X. Perſequamur notam ſeveritatem cenſorum, Cassii Longini, Cæpioniſque, qui abhinc annos centum quinquaginta ſeptem, Lepidum Æmilium augurem, quòd ſex millibus ædes conduxiſſet, adeſſe juſſerunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix

ut ſenator agnoſcitur : adeo maturè a rectis in vitia, a vitiis in prava, a pravis in præcipitia pervenitur. Eodem tractu temporum & Domitii ex Arvernis, & Fabii ex Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fabio, Paulli nepoti, ex victoria cognomen Allobrogico inditum. Notetur Domitiæ familiæ peculiaris quædam, & ut clarissima, ita arctata numero felicitas. Quatuor ante hunc, nobilissimæ ſimplicitatis juvenem, Cn. Domitium, fuere singulis omnino parentibus geniti, ſed omnes ad conſulatum, ſacerdotiaque, ad triumphi autem pene omnes pervenerunt insignia.

XI. Bellum deinde Jugurthinum geſtum eſt per Q. Metellum, nulli ſecundum ſeculi ſui. Hujus legatus fuit C. Marius, quem prædiximus, natus equeſtri loco, hirtus atque horridus, vitâque ſanctus, quantum bello optimus, tantum pace peſſimus, immodicus gloriæ, inſatiabilis, impotens, ſemperque inquietus : hic per publicanos, alioſque in Africa negotiantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, & naturalem nobilitatis ſuperbiam, morandique in imperiis cupiditatem, effecit, ut, quum commeatu petito Romam veniſſet, conſul crearetur, bellique pene patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, ſumma

committeretur sibi. Metelli tamen & triumphus fuit clarissimus, & meritum; virtutique cognomen Numidici inditum. Ut paulò antè Domitiæ familiæ, ita Cæciliæ notanda claritudo est: quippe intra duodecim ferme annos hujus temporis consules fuere Metelli, aut censores, aut triumpharunt ampliùs duodecim; ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc interire.

XII. At C. Marius L. Sullam, jam tunc, ut præcaventibus fatis, copulatum sibi Quæstorem habuit, & per eum missum ad regem Bocchum, Jugurthâ rege, abhinc annos ferme centum triginta octo, potitus est: designatusque iterum consul, in Urbem reversus, secundi consulatûs initio Calend. Jan. eum in triumpho duxit. Effusa, ut prædiximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris, ac Teutonis erat, quum Cæpionem Manliumque coss. & antè Carbonem Silanumque fudissent fugâssentque in Galliis, & exuissent exercitu; Scaurumque & Aurelium coss. & alios celeberrimi nominis viros trucidâssent; populus Romanus non alium repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem, quàm Marium, est ratus. Tum multiplicati consulatus ejus.

Tertius in apparatu belli consumptus, quo anno Cn. Domitius tribunus plebis legem tulit, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. Quarto, trans Alpes circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit; ampliùs centum quinquaginta millibus hostium priore ac postero die ab eo trucidatis, gensque excisa Teutonum. Quinto, circa Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse consul, & proconsul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere prœlio; cæsa, aut capta ampliùs centum millia hominum. Hâc victoriâ videtur meruisse Marius, ne ejus nati rempublicam pœniteret, ac bona malis repensâsse. Sextus consulatus veluti præmium ei meritorum datus. Non tamen hujus consulatûs fraudetur gloriâ; quo Servilii Glauciæ, Saturninique Apuleii furorem, continuatis honoribus rempublicam lacerantium, & gladiis quoque & cæde comitia discutientium, consul armis compescuit, hominesque exitiabiles in Hostilia curia morte multavit.

XIII. Deinde interjectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque, quàm fortunâ usus. Qui quum senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia

ab equitibus ad eum transferre ordinem [quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, quum in multos clarissimos atque innocentissimos viros ſæviſſent, tum Publium Rutilium, virum non ſeculi ſui, ſed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis, damnaverant] in iis ipsis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit adverſarium, non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti ineſcandæ illiciendæque multitudinis causâ fieri, ut minoribus perceptis majora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipſo cogitata, ſenatus probaret magis; & honorem, qui ab eo deferebatur, ſperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; & hujus ſummæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

XIV. Tum converſus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod quum moliens revertiſſet e foro, immensâ illâ & incognitâ, quæ eum ſemper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domûs ſuæ cultello percuſſus, qui affixus lateri ejus relictus eſt, intra paucas horas decessit. Sed quum ultimum redderet ſpiritum, in-

tuens circumſtantium mœrentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conſcientiæ ſuæ : *Ecquando*, inquit, *propinqui amicique, ſimilem mei civem habebit reſpublica ?* Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit ; cujus morum minimè omittatur argumentum. Quum ædificaret domum in Palatio in eo loco, ubi eſt, quæ quondam Ciceronis, mox Cenſorini fuit, nunc Statilii Siſennæ eſt, promitteretque ei architectus, ita ſe eam ædificaturum, ut libera a conſpectu, immunis ab omnibus arbitris eſſet, neque quiſquam in eam deſpicere poſſet : *Tu verò*, inquit, *ſi quid in te artis eſt, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perſpici possit.*

XV. In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quòd extra Italiam colonias poſuit. Id majores [quum viderent tantò potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocæâ, Syracuſas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto genitali ſolo] diligenter vitaverant, ut cives Romanos ad cenſendum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem extra Italiam colonia Carthago condita eſt. Mors Drusi jam pridem tumeſcens bellum excitavit Italicum : quippe L. Cæſare, P. Rutilio coſſ. abhinc annos centum viginti,

universa Italia, quum id malum ab Asculanis ortum esset [quippe Servium prætorem Fonteiumque legatum occiderant] ac deinde a Marsis exceptum, in omnes penetrasset regiones, arma adversùs Romanos cepit; quorum ut fortuna atrox, ita causa fuit justissima; petebant enim eam civitatem, cujus imperium armis tuebantur: per omnes annos atque omnia bella, duplici numero se militum equitumque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in idipsum pervenisset fastigium, per quod homines ejusdem & gentis & sanguinis, ut externos alienosque, fastidire posset. Id bellum ampliùs trecenta millia juventutis Italicæ abstulit. Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello, Cn. Pompeius, Cn. Pompeii Magni pater, C. Marius, de quo prædiximus, L. Sulla, anno antè præturâ functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii consecutus erat. Quippe expulsum civitate a L. Saturnino tribuno plebis, quòd solus in leges ejus jurare noluerat, pietate suâ, auctoritate senatûs, consensu reipublicæ, restituit patrem. Nec triumphis honoribusque, quàm aut causâ exsilii, aut exsilio, aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces, Silo Poppædius, Herius

Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius; Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus. Neque ego verecundiâ domestici sanguinis gloriæ quidquam, dum verum refero, subtraham: quippe multum Minatii Magii, atavi mei Asculanensis, tribuendum est memoriæ; qui nepos Decii Magii, Campanorum principis, celeberrimi & fidelissimi viri, tantam hoc bello Romanis fidem præstitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret, Cosamque occuparet; cujus de virtutibus quum alii, tum maximè dilucidèque Q. Hortensius in Annalibus suis retulit. Cujus pietati plenam populus Romanus gratiam retulit, ipsum viritim civitate donando, duos filios ejus creando prætores, quum seni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius ab hostibus occiderentur; exercitus Populi Romani multis in locis funderentur, utque ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur. Caput imperii sui Corfinium legerant, quod appellarent Italicum. Paulatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut deposuerant

maturiùs, vires refectæ sunt; Pompeio Sullâque & Mario fluentem procumbentemque rempublicam restituentibus.

XVII. Finito ex maxima parte, nisi quæ Nolani belli manebant reliquiæ, Italico bello [quo quidem Romani victis afflictisque ipsi exarmati, quàm integris universis civitatem dare maluerunt] consulatum inierunt Q. Pompeius & L. Cornelius Sulla, vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abundè vituperari potest. Hic natus familiâ nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, quum familiæ ejus claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatum cogitationem habere videretur: deinde post præturam illustratus bello Italico, & antè in Gallia legatione sub Mario, quâ eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit; petensque consulatum, pene omnium civium suffragiis factus est; sed eum honorem undequinquagesimo ætatis suæ anno assecutus est.

XVIII. Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortunâ, semper animo maximus, consiliis dux, miles ma-

nu, odio in Romanos Annibal, occupatâ Asiâ, necatisque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum interimi jusserat [quo tempore neque fortitudine adversùs Mithridatem, neque fide in Romanos quisquam Rhodiis par fuit. Horum fidem Mitylenæorum perfidia illuminavit, qui M. Aquillium aliosque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, postea a Pompeio restituta est] quum terribilis Italiæ quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullæ Asia provincia. Is egressus urbe, quum circa Nolam moraretur [quippe ea urbs pertinacissimè arma retinebat, exercituque Romano obsidebatur, velut pœniteret ejus fidei, quam omnium sanctissimam bello præstiterat Punico] P. Sulpicius tribunus plebis disertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus, quum antea rectissimâ voluntate apud populum maximam quæsisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, & bene consulta ei malè cederent, subitò pravus & præceps, C. Mario, post septuagesimum annum omnia imperia & omnes provincias concupiscenti addixit, legemque ad populum tulit, quâ

Sullæ imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum, aliasque leges perniciosas & exitiabiles, neque tolerandas liberæ civitati tulit: quin ètiam Q. Pompeii consulis filium, eumdemque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

XIX. Tum Sulla contracto exercitu ad Urbem rediit, eamque armis occupavit; duodecim auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio & P. Sulpicio, Urbe exturbavit, ac lege latâ exsules fecit. Sulpicium etiam assecuti equites, in Laurentinis paludibus jugulavere; caputque ejus erectum & ostentatum pro rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annoque septuagesimo, nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricæ, in quam se, fugiens consectantes Sullæ equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnensium jussu Duumviri perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui fortè ab imperatore eo, bello Cimbrico, captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu exprimenti indignationem casûs tanti viri, abjecto gladio profugit

e carcere. Tum cives, ab hoste, misereri paulò antè principis viri docti, instructum eum viatico collatâque veste, in navem imposuerunt. At ille, assecutus circa Ænariam filium, cursum in Africam direxit; inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit: quum Marius aspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

XX. Hoc primùm anno, sanguine consulis Romani militis imbutæ manus sunt: quippe Pompeius collega Sullæ, ab exercitu Cn. Pompeii proconsulis, seditione, sed quam dux creaverat, interfectus est. Non erat Mario Sulpicioque Cinna temperatior: itaque quum ita civitas Italiæ data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum & multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plusque possent recepti in beneficium, quàm auctores beneficii; Cinna in omnibus tribubus eos se distributurum pollicitus est. Quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in Urbem acciverat: e qua pulsus collegæ optimatiumque viribus, quum in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatûs consulatus ei abrogatus est, suffectusque in ejus locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. Hæc injuria homine, quàm exemplo dignior fuit. Tum

Cinna, corruptis primò centurionibus ac tribunis, mox etiam ſpe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus eſt. Is, quum univerſus in verba ejus juraſſet, retinens insignia conſulatûs, patriæ bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium, e quorum delectu trecentas ampliùs cohortes conſcripſerat, ac triginta legionum inſtar impleverat. Opus erat partibus, auctoritate, gratiâ; cujus augendæ C. Marium cum filio de exsilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

XXI. Dum bellum autem infert patriæ Cinna, Cn. Pompeius Magni pater [cujus præclarâ operâ bello Marsico præcipuè circa Picenum agrum, ut præſcripsimus, uſa erat reſpublica, quique Aſculum ceperat, circa quam urbem, quum in multis aliis regionibus exercitus diſpersi forent, quinque & ſeptuaginta millia civium Romanorum, ampliùs ſexaginta millia Italicorum unâ die conflixerant] fruſtratus ſpe continuandi conſulatûs, ita ſe dubium mediumque partibus præſtitit, ut omnia ex proprio uſu ageret, temporibuſque insidiari videretur, & huc atque illuc, unde ſpes major affuiſſet potentiæ, ſe exercitumque deflecteret: ſed ad ultimum magno atrocique prœlio cum Cinna conflixit. Cu-

jus commissi patratique ſub ipſis mœnibus oculiſque urbis Romanæ, pugnantibus ſpectantibuſque quàm fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi poteſt. Poſt hoc, quum utrumque exercitum, velut parum bello exhauſtum, laceraret peſtilentia, Cn. Pompeius decessit: cujus interitûs voluptas, amiſſorum aut gladio aut morbo civium pene damno repènſata eſt; populuſque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. Seu duæ ſeu tres Pompeiorum fuere familiæ, primus ejus nominis, ante annos ferè centum ſexaginta octo, Q. Pompeius cum Cn. Servilio conſul fuit. Cinna & Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, Urbem occupaverunt; ſed prior ingreſſus Cinna, de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox C. Marius peſtifero civibus ſuis reditu intravit mœnia. Nihil illâ victoriâ fuiſſet crudelius, nisi mox Sullana eſſet ſecuta: neque licentiâ in mediocres ſævitum, ſed excelsissimi quoque atque eminentissìmi civitatis viri variis ſuppliciorum generibus affecti. In iis conſul Octavius, vir lenissimi animi, juſſu Cinnæ interfectus eſt. Merula autem, qui ſe ſub adventum Cinnæ conſulatu abdicaverat, incisis venis ſuperfuſoque altaribus ſanguine, quos

quos sæpe pro salute reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in exsecrationem Cinnæ partiumque ejus tum precatus, optimè de republica meritum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipsos facundiâ suâ moratus erat, jussu Marii Cinnæque confossus est. Q. Lutatius Catulus, & aliarum virtutum, & belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, quum ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenâque perpolito, illatoque igni qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto quàm arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant præcipitia in republica, nec tamen adhuc quisquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut sævitiæ causam avaritia præberet, & modus culpæ ex pecuniæ modo constitueretur; & qui fuisset locuples, fieret nocens, sui quisque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod esset quæstuosum.

XXIII. Secundum deinde consulatum Cinna, & septimum Marius in priorum dedecus iniit: cujus initio morbo oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio

civibus infeſtissimus, quietiſque impatientissimus. In hujus locum ſuffectus Valerius Flaccus turpissimæ legis auctor, quâ creditoribus quadrantem ſolvi juſſerat: cujus facti merita eum pœna intra biennium conſecuta eſt. Dominante in Italia Cinnâ, major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde pòſt in Asiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis præfectis, circa Athenas Bœotiamque & Macedoniam ita dimicavit, ut & Athenas reciperet, & plurimo circa multiplices Piræei portus munitiones labore expleto, ampliùs ducenta millia hoſtium interficeret, nec minùs multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnatæ a Sulla ſunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetuſtatiſque ignarus eſt: adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut ſemper & in omni re quidquid sincerâ fide gereretur, id Romani Atticâ fieri prædicarent. Ceterùm tum oppressi Mithridatis armis homines miſerrimæ conditionis, quum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis; & animos extra mœnia, corpora necessitati ſervientes intra muros habebant. Tranſgreſſus deinde in Asiam Sulla, parentem ante omnia, ſupplicemque Mithridaten invenit; quem multatum pecuniâ ac parte na-

vium, Asiâ omnibusque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit, captivos recepit, in perfugas noxiosque animadvertit, paternis, id est, Ponticis finibus contentum esse jussit.

XXIV. C. Flavius Fimbria, qui præfectus equitum ante adventum Sullæ, Valerium Flaccum consularem virum interfecerat, exercituque occupato imperator appellatus, fortè Mithridaten pepulerat prœlio, sub adventum Sullæ se ipse interemit, adolescens, quæ pessimè ausus erat, fortiter exsecutus. Eodem anno P. Lænas tribunus plebis Sex. Lucilium, qui priore anno tribunus plebis fuerat, saxo Tarpeio dejecit; & quum collegæ ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugissent, aquâ ignique iis interdixit. Tum Sulla, compositis transmarinis rebus, quum ad eum, primum omnium Romanorum, legati Parthorum venissent, & in iis quidam Magi ex notis corporis respondissent, cœlestem ejus vitam & memoriam futuram, revectus in Italiam, haud plura quàm triginta armatorum millia adversùm ducenta millia ampliùs hostium exposuit Brundisii. Vix quidquam in Sullæ operibus clarius dixerim, quàm quòd, quum per triennium Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis

dissimulavit ; nec, quod erat in manibus, omisit, exiſtimavitque antè frangendum hoſtem, quàm ulciſcendum civem ; repulſoque externo metu, ubi quod alienum eſſet viciſſet, ſuperaret quod erat domeſticum. Ante adventum L. Sullæ, Cinna ſeditione ortâ ab exercitu interemptus eſt ; vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum : de quo verè dici poteſt, auſum eum, quæ nemo auderet bonus, perfeciſſe, quæ a nullo nisi fortissimo perfici poſſent ; & fuiſſe eum in conſultando temerarium, in exſequendo virum. Carbo, nullo ſuffecto collegâ, ſolus toto anno conſul fuit.

XXV. Putares, Sullam veniſſe in Italiam, non belli vindicem, ſed pacis auctorem : tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam, tentavitque juſtis legibus & æquis conditionibus bellum componere : ſed iis, quibus & pessima & immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Creſcebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque & ſanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanumque conſules ſuperat : quorum Norbanus acie victus ; Scipio ab exercitu ſuo

desertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimissus est. Adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor, ut dum vincit justissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior: nam & consulem, ut prædiximus, exarmatum, Q. Sertorium, proh quanti mox belli facem! & multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi animi conspiceretur exemplum. Post victoriam, quâ descendens montem Tifata cum C. Norbano concurrerat Sulla, grates Dianæ, cujus numini regio illa sacrata est, solvit; aquas salubritate medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes addixit Deæ. Hujus gratæ religionis memoriam & inscriptio templi affixa posti hodieque, & tabula testatur ærea intra ædem.

XXVI. Inde consules Carbo tertiùm, & C. Marius, septies Consulis filius, annos natus viginti sex, vir animi magis quàm ævi paterni, multa fortiterque molitus, neque usquam inferior nomine consulis, apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Præneste, quod antè naturâ munitum præsidiis firmaverat, se exercitumque contulit. Ne quid umquam malis publicis deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimusque

sibi videbatur, qui fuerat pessimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus prætor Domitium, Scævolam etiam Pontificem maximum, & divini humanique juris auctorem celeberrimum, & C. Carbonem prætorium, consulis fratrem, & Antistium ædilitium, velut faventes Sullæ partibus, in curia Hostilia trucidavit. Non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiæ filia, uxor Antistii, quæ jugulato, ut prædiximus, viro, gladio seipsam transfixit. Quantum hujus gloriæ famæque accessit! nunc virtute eminet, patriâ latet.

XXVII. At Pontius Telesinus dux Samnitium, vir domi bellique fortissimus, penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter quadraginta millibus fortissimæ pertinacissimæque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario consulibus, abhinc annos centum undecim, Calendis Novembribus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen & eum & rempublicam perduceret: quæ non majus periculum adiit, Annibalis intra tertium milliarium castra conspicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs sui Telesinus, dictitansque adesse Romanis ultimum diem, vociferabatur eruendam delendamque Ur-

bem; adjiciens, numquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos, nisi ſylva, in quam refugere ſolerent, eſſet excisa. Poſt primam demum horam noctis & Romana acies reſpiravit, & hoſtium cessit. Telesinus poſterâ die ſemianimis repertus eſt, victoris magis quàm morientis vultum præferens; cujus abſciſſum caput ferri geſtarique circa Præneſte Sulla jussit. Tum demum deſperatis rebus ſuis C. Marius adoleſcens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diverſas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, quum foramine e terra emersiſſet, a diſpositis in idipſum interemptus eſt. Sunt, qui ſuâ manu, ſunt qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Telesino, unà obſeſſo & erumpente, occubuiſſe prodiderint. Utcumque cecidit, hodieque tantâ patris imagine non obſcuratur ejus memoria; de quo juvene quid exiſtimaverit Sulla in promptu eſt: occiſo enim demum eo, felicis nomen aſſumpsit, quod quidem uſurpaſſet juſtissimè, si eumdem & vincendi & vivendi finem habuiſſet. Oppugnationi autem Præneſtis ac Marii præfuerat Ofella Lucretius, qui quum antè Marianarum fuiſſet partium, prætor ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei, quo Samnitium Telesinique pulſus eſt exercitus, Sulla perpetuâ ludorum Circensium

honoravit memoriâ, quibus sine nomine Sullanæ victoriæ celebrantur.

XXVIII. Paulò antè quàm Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis prœliis partium ejus viri hostium exercitum fuderant; duo Servilii apud Clusium, Metellus pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, quum Sullæ crudelitate aucta sunt: quippe dictator creatus (cujus honoris usurpatio per annos centum viginti intermissa; nam proximus post annum quàm Annibal Italiâ excesserat: uti appareat populum Romanum usum dictatoris non tam desiderasse, quàm timuisse potestatem) imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis rempublicam usi fuerant, immodicæ crudelitatis licentiâ usus est. Primus ille, & utinam ultimus! exemplum proscriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii judicium histrioni exoleto redditur, in ea jugulati civis Romani publicè constitueretur auctoramentum, plurimumque haberet, qui plurimos interemisset; neque occisi hostis, quàm civis, uberius foret præmium; fieretque quisque merces mortis suæ. Nec tamen in eos, qui contrà arma tulerant, sed in multos insontes sævitum: adjectum etiam, ut bona proscriptorum

venirent; exclusique paternis opibus liberi, etiam petendorum honorum jure prohiberentur; simulque, quod indignissimum est, senatorum filii & onera ordinis sustinerent, & jura perderent.

XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico prædiximus, viginti tres annos natus, abhinc annos centum tredecim, privatis ut opibus, ita consiliis magna ausus, magnificéque conata exsecutus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum instar exigit; sed operis modus paucis eam narrari jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, stirpis senatoriæ, formâ excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, sed ex dignitate constanti, quæ in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus ad ultimum vitæ comitata est diem: innocentiâ eximius, sanctitate præcipuus, eloquentiâ medius; potentiæ, quæ honoris causâ ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in toga (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem). mo-

destissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus; potentiâ suâ numquam aut rarò ad impotentiam usus, pene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium, indignari, quum omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conspicere. Hic a toga virili assuetus commilitio prudentissimi ducis parentis sui, bonum & capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentiâ excoluit, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur validiùs.

XXX. Tum M. Perperna prætorius e proscriptis, gentis clarioris quàm animi, Sertorium inter cœnam Oscæ interemit; Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus & Pompeius ex Hispanis triumpharunt; sed Pompeius hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem quàm consulatum iniret, curru Urbem invectus est. Quem virum quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium vectum, iniquo tulisse animo, C. Cæsaris in altero consulatu petendo senatum populumque Romanum rationem ha-

bere? Adeo familiare est hominibus, omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere; & invidiam rerum non ad causam, sed ad voluntatem personasque dirigere. Hoc consulatu Pompeius tribunitiam potestatem restituit: cujus Sulla imaginem sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, sexaginta quatuor fugitivi e ludo gladiatorio Capuâ profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primò Vesuvium montem petiere; mox, crescente in dies multitudine, gravibus variisque casibus affecere Italiam: quorum numerus in tantum adolevit, ut quâ ultimò dimicavère acie, quadraginta millia hominum se Romano exercitui opposuerint. Hujus patrati gloria penes M. Crassum fuit, mox Romanorum omnium principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompeii persona totum in se terrarum orbem, & per omnia major cive habebatur: qui quum consul perquam laudabiliter jurasset, *se in nullam provinciam ex eo magistratu iturum*, idque servâsset, post biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, quum belli more, non latrociniorum, orbem classibus jam, non furtivis expeditionibus, piratæ terrerent, quasdam etiam Italiæ urbes diripuissent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur, essetque

ei imperium æquum in omnibus provinciis cum proconſulibus uſque ad quinquagesimum milliarium a mari. Quo Senatûsconſulto pene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur : ſed tamen idem hoc ante biennium in M. Antonii prætura decretum erat. Sed interdum perſona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. In Antonio homines æquo animo passi erant. Rarò enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur ; contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea ſuo arbitrio aut depositurі, aut retenturi videntur, & modum in voluntate habent. Diſſuádebant optimates, ſed consilia impetu victa ſunt.

XXXII. Digna eſt memoriâ Q. Catuli quum auctoritas tum verecundia : qui quum diſſuadens legem in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompeium, ſed nimium jam liberæ reipublicæ, neque omnia in uno reponenda : adjeciſſetque, si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis ? ſucclamavit univerſa concio, *Te, Q. Catule.* Tum ille victus conſenſu omnium, & tam honorifico civitatis teſtimonio, e concione diſcessit. Hîc hominis verecundiam, populi juſtitiam mirari libet : hujus, quòd non ultrà contendit ; plebis, quòd diſſuadentem &

adversarium voluntatis suæ vero testimonio fraudare noluit. Per idem tempus Cotta judicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum transtulerant, æqualiter inter utrumque ordinem partitus est; & Otho Roscius lege suâ equitibus in theatro loca restituit. At Cn. Pompeius, multis & præclaris viris in id bellum assumptis, descriptoque in omnes recessus maris præsidio navium, brevi, inexsuperabili manu, terrarum orbem liberavit, prædonesque per multa prœlia multis locis victos, circa Ciliciam classe aggressus, fudit ac fugavit; & quò maturiùs bellum tam latè diffusum conficeret, reliquias eorum contractas, in urbibus remotoque a mari loco, in certa sede constituit. Sunt qui hunc carpant; sed quamquam in auctore satis rationis est, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret: datâ enim facultate sine rapto vivendi, rapinis arcuit.

XXXIII. Quum esset in fine bellum Piraticum, quum & L. Lucullus (qui ante septem annos ex consulatu sortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnasque ac memorabiles res ibi gesserat, Mithridaten sæpe multis locis fuderat, egregiâ Cyzicum liberarat victoriâ, Tigranen regum maximum in Armenia vicerat, ultimam-

que bello manum pene magis noluerat imponere quàm non potuerat; qui alioqui per omnia laudabilis, & bello pene invictus, pecuniæ expellebatur cupidine) idem bellum adhuc administraret; Manilius tribunus plebis, semper venalis & alienæ minister potentiæ, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur. Accepta ea, magnisque certatum inter imperatores jurgiis, quum Pompeius Lucullo infamiam pecuniæ, Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem objiceret imperii; neuterque ab eo, quo arguebatur, mendacii argui posset: nam neque Pompeius, ut primùm ad rempublicam aggressus est, quemquam animo parem tulit; & in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat: neque eo viro quisquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magis concupiit: in appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos, ut libentissimè iniret, ita finiret æquo animo; &, quod cupisset arbitrio suo sumere, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusæ hujus in ædificiis convictibusque & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: quem ob injectas moles mari, & receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacetè Magnus Pompeius Xerxen togatum vocare assueverat.

XXXIV. Per id tempus a Q. Metello Creta insula in populi Romani potestatem redacta est, quæ ducibus Panare & Lasthene, viginti quatuor millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab hujus quidem usura gloriæ temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriæ partem conaretur vindicare. Sed & Luculli & Metelli triumphum quum ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit: vir novitatis nobilissimæ, & ut vitâ clarus, ita ingenio maximus; qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; consul Sergii Catilinæ Lentulique & Cethegi & aliorum utriusque ordinis virorum conjurationem singulari virtute, constantiâ, vigiliâ, curâque aperuit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est; Lentulus consularis & prætor iterum, Cethegusque & alii clari nominis viri, auctore senatu, jussu consulis in carcere necati sunt.

XXXV. Ille senatûs dies, quo hæc acta sunt, virtutem M. Catonis jam multis in rebus conspicuam atque prænitentem

altissimè illuminavit. Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio Diis quàm hominibus propior; qui numquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat, cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet justitiam; omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit. Hic tribunus plebis designatus, adhuc admodum adolescens, quum alii suaderent, ut per municipia Lentulus conjuratique custodirentur, pene inter ultimos interrogatus sententiam, tantâ vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium, lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecerit: sic impendentia ex ruinis incendiisque Urbis, & commutatione statûs publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret, animadvertendumque in eos, quos prædiximus, censeret; majorque pars ordinis ejus Catonem prosequerentur domum. At Catilina non segniùs vota obiit, quàm sceleris conandi consilia inierat: quippe fortissimè dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, prœlio reddidit.

XXXVI. Consulatui Ciceronis non

mediocre adjecit decus natus eo anno Divus Augustus, abhinc annos octoginta duos; omnibus omnium gentium viris magnitudine suâ inducturus caliginem. Jam pene supervacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tempora: quis enim ignorat diremptos gradibus ætatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium, sanéque Crassum, Catonem, Sulpicium; moxque Brutum, Calidium, Cœlium, Calvum, & proximum Ciceroni Cæsarem; eorumque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, æmulumque Thucydidis Sallustium; auctoresque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui carmine minorem Catullum. Pene stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio, inter quæ maximè nostri ævi eminent princeps carminum Virgilius Rabiriusque, & consecutus Sallustium Livius, Tibullusque & Naso, perfectissimi in forma operis sui: nam vivorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

XXXVII. Dum hæc in Urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompeius memorabile adversùs Mithridaten, qui post Luculli profectionem magnas novi exercitûs vires reparaverat, bellum gessit. At rex fusus fugatusque, & omnibus exutus copiis, Ar-

meniam Tigranenque generum petit, regem ejus temporis, nisi quà Luculli armis erat infractus, potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius, intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, pervenit ad Pompeium; mox ipse supplex & præsens se regnumque ditioni ejus permisit, præfatus: neminem alium neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuisse, cujus se societati commissurus foret, quàm Cn. Pompeium: proinde omnem sibi vel adversam vel secundam, cujus auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram: non esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas: neque ei inhonestè aliquem submitti, quem fortuna super omnes extulisset. Servatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecuniâ; quæ omnis, sicuti Pompeio moris erat, redacta in quæstoris potestatem, ac publicis descripta litteris. Syria aliæque, quas occupaverat, provinciæ ereptæ; & aliæ restitutæ populo Romano, aliæ tum primùm in ejus potestatem redactæ, ut Syria, quæ tum primùm facta est stipendiaria. Finis imperii regii terminatus Armeniâ.

XXXVIII. Haud absurdum videtur propositi operis regulæ, paucis percurrere, quæ cujusque ductu gens ac natio re-

dacta in formulam provinciæ, ſtipendia pacta sit; notabimus, ut quæ faciliùs, quàm partibus, simul univerſa conſpici possint. Primus in Siciliam trajecit exercitum conſul Claudius, & provinciam eam poſt annos fermè quinquaginta duos, captis Syracusis, fecit Marcellus Claudius. Primus Africam Regulus, nono fermè anno primi Punici belli; ſed poſt ducentos quatuor annos Publius Scipio Æmilianus, erutâ Carthagine, abhinc annos centum octoginta duos, Africam in formulam redegit provinciæ. Sardinia inter primum, & ſecundum bellum Punicum, ductu T. Manlii conſulis, certum recepit imperii jugum. Immane bellicæ civitatis argumentum, quòd ſemel ſub Regibus, iterum hoc T. Manlio conſule, tertiò Auguſto principe, certæ pacis argumentum Janus Geminus clauſus dedit. In Hiſpanias primi omnium duxere exercitus Cn. & P. Scipiones initio ſecundi belli Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta: inde variè poſſeſſa, & ſæpe amiſſa partibus, univerſa ductu Auguſti facta ſtipendiaria eſt. Macedoniam Paullus, Mummius Achaiam, Fulvius nobilior ſubegit Ætoliam: Asiam L. Scipio Africani frater eripuit Antiocho, ſed beneficio ſenatûs populique Romani, mox ab Attalis poſſeſſam regibus, M. Perpen-

na, capto Ariſtonico, fecit tributariam. Cypro devictâ nullis assignanda gloria eſt: quippe ſenatuſconſulto, miniſterio Catonis, regis morte, quam ille conſcientiâ acciverat, facta provincia eſt. Creta, Metelli ductu, longissimæ libertatis fine multata. Et Syria Pontuſque Cn. Pompeii virtutis monumenta ſunt

XXXIX. Gallias primùm, Domitio & Fabio nepote Paulli, qui Allobrogicus vocatus eſt, intratas cum exercitu, magnâ mox clade noſtrâ ſæpe & affectavimus & amisimus: ſed fulgentissimum C. Cæſaris opus in iis conſpicitur; quippe ejus ductu auſpiciiſque infractæ, pene idem, quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt ſtipendium. Ab eodem facta Numidia. Ciliciam perdomuit Iſauricus; & poſt bellum Antiochinum, Vulſo Manlius Gallo-Græciam. Bithynia, ut prædiximus, teſtamento Nicomedis relicta hereditaria. Divus Auguſtus præter Hiſpanias aliaſque gentes, quarùm titulis forum ejus prænitet, pene idem, factâ Ægypto ſtipendiariâ, quantum pater ejus Galliâ, in ærarium reditûs contulit. At Tib. Cæſar, quam certam Hiſpanis parendi confessionem extorſerat parens, Illyriis Dalmatiſque extorsit. Rhætiam autem & Vindelicos ac Noricos, Pannoniamque & Scordiſcos,

novas imperio noſtro ſubjunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate Cappadociam populo Romano fecit ſtipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

XL. Secuta deinde Cn. Pompeii militia, gloriæ laboriſne majoris incertum eſt. Penetratæ cum victoria Media, Albania, Iberia; ac deinde flexum agmen ad eas nationes, quæ dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos, Heniochoſque, & Achæos; & oppreſſus auſpiciis Pompeii, insidiis filii Pharnacis, Mithridates, ultimus omnium juris ſui regum, præter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius, ſuoque & civium voto major, & per omnia fortunam hominis egreſſus, revertit in Italiam. Cujus reditum favorabilem opinio fecerat: quippe plerique non sine exercitu venturum in Urbem affirmabant, & libertati publicæ ſtatuturum arbitrio ſuo modum. Quò magis hoc homines timuerant, eò gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit: omni quippe Brundisii dimiſſo exercitu, nihil præter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem ſemper illi vacare moris fuit, in Urbem rediit; magnificentissimumque de tot regibus per biduum egit triumphum, longéque majorem omni ante ſe illatâ pecuniâ in ærarium, præter-

quam a Paullo, ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompeio, T. Ampius & T. Labienus tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Circensibus coronâ aureâ, & omni cultu triumphantium uteretur, ſcenicis autem prætextâ coronâque laureâ. Id ille non plus quàm ſemel (& hoc ſanè nimium fuit) uſurpare ſuſtinuit. Hujus viri faſtigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primùm ex Africa, iterum ex Europa, tertiò ex Asia triumpharet; & quot partes terrarum orbis ſunt, totidem faceret monumenta victoriæ ſuæ. Numquam eminentia invidiâ carent. Itaque & Lucullus, memor tamen acceptæ injuriæ, & Metellus Creticus, non injuſtè querens (quippe ornamentum triumphi ejus captivos duces Pompeius ſubduxerat) & cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promiſſa civitatibus a Pompeio, aut benemeritis præmia, ad arbitrium ejus, perſolverentur.

XLI. Secutus deinde eſt conſulatus C. Cæſaris, qui ſcribenti manum injicit, & quamlibet feſtinantem in ſe morari cogit. Hic nobiliſſimâ Juliorum genitus familiâ, & quod inter omnes antiquiſſimos conſtabat, ab Anchiſe ac Venere deducens genus, formâ omnium civium excellentiſſimus, vigore animi acerrimus, muni-

ficentiæ effusissimus, animo ſuper humanam & naturam & fidem evectus; magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ periculorum, Magno illi Alexandro, ſed ſobrio, neque iracundo ſimillimus; qui denique ſemper & ſomno & cibo in vitam non in voluptatem uteretur; quum fuiſſet C. Mario ſanguine conjunctiſſimus, atque idem Cinnæ gener, cujus filiam ut repudiaret nullo metu compelli potuit (quum M. Piſo conſularis Anniam, quæ Cinnæ uxor fuerat, in Sullæ dimiſiſſet gratiam) habuiſſetque ferè octodecim annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus eſt; magis miniſtris Sullæ adjutoribuſque partium, quàm ipſo, conquirentibus eum ad necem, mutatâ veſte, diſſimilemque fortunæ ſuæ indutus habitum, nocte Urbe elapſus eſt. Idem poſtea admodum juvenis, quum a piratis captus eſſet, ita ſe per omne ſpatium, quo ab eis retentus eſt, apud eos geſſit, ut pariter iis terrori venerationique eſſet; neque umquam aut nocte aut die (cur enim quod vel maximum eſt, ſi narrari verbis ſpecioſis non poteſt, omittatur?) aut excalcearetur aut diſcingeretur; in hoc ſcilicet, ne ſi quando aliquid ex ſolito variaret, ſuſpectus iis, qui oculis tantummodo eum cuſtodiebant, foret.

XLII. Longum eſt narrare, quid & quoties auſus ſit; quanto opere conata ejus, qui obtinebat Aſiam magiſtratus populi Romani, metu ſuo deſtituerit. Illud referatur, documentum tanti mox evaſuri viri. Quæ nox eam diem ſecuta eſt, quâ publicâ civitatium pecuniâ redemptus eſt [ita tamen ut cogeret antè obsides a piratis civitatibus dari] contractâ claſſe, & privatus, & tumultuariâ, invectus in eum locum, in quo ipsi prædones erant, partem classis fugavit, partem mersit, aliquot naves multoſque mortales cepit; lætuſque nocturnæ expeditionis triumpho ad ſuos reverſus eſt, mandatiſque cuſtodiæ quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad proconſulem Junium [is enim Asiam tum obtinebat] petens, ut auctor fieret ſumendi de captivis ſupplicii. Quod quum ille ſe facturum negaſſet, venditurumque captivos dixiſſet [quippe ſequebatur invidia inertiam] incredibili celeritate revectus ad mare, priùs quàm de ea re ulli proconſulis redderentur epiſtolæ, omnes quos ceperat ſuffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad ſacerdotium ineundum [quippe abſens pontifex factus erat, quum in Cottæ conſularis locum pene puer a Mario Cinnaque Flamen Dialis creatus, victoriâ Sullæ, qui omnia ab

iis

iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium] festinans in Italiam, ne conspiceretur a prædonibus, omnia tunc obtinentibus maria, & meritò jam infestis sibi, quatuor scalmorum navem unà cum duobus amicis decemque servis ingressus, effusissimum Adriatici maris trajecit sinum. Quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, quum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunæ parans, mox intellexit frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antemnarum præbuisse imaginem. Reliqua ejus acta in Urbe, nobilissimaque Dolabellæ accusatio, & major civitatis in ea favor quàm reis præstari solet; contentionesque civiles cum Q. Catulo, atque aliis eminentissimis viris, celeberrimæ; & ante præturam victus maximi pontificatûs petitione Q. Catulus, omnium confessione senatûs princeps; & restituta in ædilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta C. Marii; simulque revocati ad jus dignitatis proscriptorum liberi; & prætura quæsturaque mirabili virtute atque industriâ obita in Hispania, quum esset quæstor sub Vetere Antistio, avo hujus Veteris consularis atque pontificis, duorum consularium & sacerdotum patris, viri in tantum boni,

in quantum humana simplicitas intelligi poteſt ; quò notiora ſunt, minùs egent ſtylo.

XLIV. Hoc igitur conſule, inter eum & Cn. Pompeium & M. Craſſum inita potentiæ ſocietas, quæ Urbi orbique terrarum, nec minùs diverſo quoque tempore, ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium ſequendi Pompeius cauſam habuerat, ut tandem acta in tranſmarinis provinciis, quibus, ut prædiximus, multi obtrectabant, per Cæſarem confirmarentur conſulem : Cæſar autem, quòd animadvertebat, ſe cedendo Pompeii gloriæ aucturum ſuam, & invidiâ communis potentiæ in illum relegatâ, confirmaturum vires ſuas ; Craſſus, ut, quem principatum ſolus aſſequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæſaris. Affinitas etiam inter Cæſarem Pompeiumque contracta nuptiis : quippe filiam C. Cæſaris Cn. Pompeius duxit uxorem. In hoc conſulatu Cæſar legem tulit, ut ager Campanus plebi divideretur, ſuaſore legis Pompeio. Ita circiter viginti millia civium eò deducta, &jus ab his reſtitutum poſt annos circiter centum quinquaginta duos, quàm bello Punico ab Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Bibulus collega Cæſaris, quum actiones ejus magis vellet impedire quàm

poſſet, majore parte anni domi ſe tenuit: quo facto, dum augere vult invidiam collegæ, auxit potentiam. Tum Cæſari decretæ in quinquennium Galliæ.

XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, diſertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, noſſet modum, malorum propositorum exſecutor acerrimus, infamis etiam ſororis ſtupro, & actus inceſti reus ob initum inter religiosissima populi Romani ſacra adulterium; quum graves inimicitias cum Cicerone exerceret [quid enim inter tam dissimiles amicum eſſe poterat?] & a patribus ad plebem transiſſet, legem in tribunatu tulit: qui civem Romanum indemnatum interemiſſet, ei aquâ & igni interdiceretur. Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen ſolus petebatur. Ita vir, optimè meritus de republica, conſervatæ patriæ pretium calamitate exsilii tulit. Non caruerunt ſuſpicione oppressi Ciceronis Cæſar & Pompeius. Hoc sibi videbatur contraxiſſe Cicero, quòd inter viginti viros dividendo agro Campano eſſe noluiſſet. Idem intra biennium, ſerâ Pompeii curâ, verùm, ut cœpit, interritâ, votiſque Italiæ, ac decretis ſenatûs, virtute atque actione Annii Milonis tribuni plebis, dignitati patriæque reſtitutus eſt.

Neque poſt Numidici exsilium aut reditum, quiſquam aut expulſus invidiosiùs, aut receptus eſt lætiùs : cujus domus, quàm infeſtè a Clodio disjecta erat, tam ſpeciosè a ſenatu reſtituta eſt. Idem P. Clodius in ſenatu, ſub honorificentissimo miniſterii titulo, M. Catonem a republica relegavit : quippe legem tulit, ut is quæſtor cum jure prætorio, adjecto etiam quæſtore, mitteretur in inſulam Cyprum, ad ſpoliandum regno Ptolemæum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille, ſub adventum Catonis, vitæ ſuæ vim intulit : unde pecuniam longè ſperatâ majorem Cato Romam retulit. Ejus integritatem laudari, nefas eſt : inſolentia pene argui poteſt, quòd, unà cum conſulibus ac ſenatu effusâ civitate obviam, quum per Tiberim ſubiret navibus, non antè is egreſſus eſt, quàm ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Quum deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, C. Cæſar in Gallia ageret ; nec contentus plurimis ac feliciſsimis victoriis, innumerabilibuſque cæsis & captis hoſtium millibus, etiam in Britanniam trajeciſſet exercitum, alterum pene imperio noſtro ac ſuo quærens orbem : interim par conſulum Pompeius & Craſſus alterum iniere conſulatum,

qui neque petitus honeſtè ab his, neque probabiliter geſtus eſt. Cæſari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatæ in idem ſpatium temporis provinciæ; Craſſo bellum Parthicum in animo molienti Syria decreta: qui vir cetera ſanctissimus immuniſque voluptatibus, neque in pecunia, neque in gloria concupiſcenda aut modum nôrat, aut capiebat terminum. Hunc proficiſcentem in Syriam diris cum ominibus tribuni plebis fruſtra retinere conati; quorum exſecrationes, si in ipſum tantummodo valuiſſent, utile imperatoris damnum, ſalvo exercitu, fuiſſet reipublicæ. Tranſgreſſum Euphraten Craſſum, petentemque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes unà cum parte majore Romani exercitûs interemit: reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quæſtor, conſervavit, Syriamque adeo in populi Romani poteſtate retinuit, ut tranſgreſſos in eam Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.

XLVII. Per hæc inſequentiaque, & quæ prædiximus tempora, ampliùs quadringenta millia hoſtium a C. Cæſare cæſa ſunt, plura capta. Pugnatum ſæpe directâ acie, ſæpe in agminibus, ſæpe eruptionibus: bis penetrata Britannia: novem denique

æſtatibus ; vix ullâ non juſtissimus triumphus emeritus. Circa Alesiam verò tantæ res geſtæ, quantas audere vix hominis ; perficere pene nullius, nisi Dei, fuerit. Septimo fermè anno Cæſar morabatur in Galliis, quum medium jam ex invidia potentiæ malè cohærentis inter Cn. Pompeium & C. Cæſarem concordiæ pignus, Julia uxor Magni decessit ; atque omnia inter deſtinatos tanto diſcrimini duces dirimente Fortunâ, filius quoque Pompeii, Juliâ natus, intra breve ſpatium obiit. Tum in gladios cædeſque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur nec modus, tertius conſulatus ſoli Cn. Pompeio, etiam adverſantium antea dignati ejus judicio delatus eſt : cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis sibi optimatibus, maximè a C. Cæſare alienatus eſt : ſed ejus conſulatûs omnem vim in coërcitionem ambitûs exercuit. Quo tempore P. Clodius a Milone, candidato conſulatûs, exemplo inutili, facto ſalutari reipublicæ, circa Bovillas, contractâ ex occurſu rixâ, jugulatus eſt. Milonem reum non magis invidia facti, quàm Pompeii damnavit voluntas. Quem quidem M. Cato palam latâ abſolvit ſententiâ ; quam si maturiùs tuliſſet, non defuiſſent qui ſequerentur exemplum, probarentque eum

civem occiſum, quo nemo perniciosior reipublicæ, neque bonis inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde ſpatium belli civilis exarſerunt initia; quum juſtissimus quiſque & a Cæſare & a Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in ſecundo conſulatu Hiſpanias sibi decerni voluerat, eaſque per triennium, abſens ipſe ac præsidens Urbi, per Afranium & Petreium, conſularem ac prætorium, legatos ſuos, adminiſtrabat; & iis, qui a Cæſare dimittendos exercitus contendebant, aſſentabatur; iis, qui ab ipſo quoque, adverſabatur: qui si ante biennium quàm ad arma itum eſt, perfectis muneribus theatri & aliorum operum quæ ei circumdedit, gravissimâ tentatus valetudine decessiſſet in Campania [quo quidem tempore univerſa Italia vota pro ſalute ejus, primo omnium civium, ſuſcepit] defuiſſet fortunæ deſtruendi ejus locus; & quam apud ſuperos habuerat magnitudinem, illibatam detuliſſet ad inferos. Bello autem civili, & tot, quæ deinde per continuos viginti annos conſecuta ſunt, malis, non alius majorem flagrantioremque quàm C. Curio tribunus plebis ſubjecit facem; vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingeniosissimè

nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullæ neque cupiditates sufficere possent. Hic primò pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra Pompeium & Cæsarem, sed animo pro Cæsare stetit. Id gratis an accepto centies sestertiûm fececerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar justissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit ac rupit, unicè cavente Cicerone concordiæ publicæ. Harum præteritarumque rerum ordo quum justis aliorum voluminibus promitur, tum, uti spero, nostris explicabitur.

XLIX. Nunc proposito operi sua forma reddatur, si priùs gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metelloque, & Hortensio; qui quum sine invidia in republica floruissent, eminuissentque sine periculo, quietâ aut certè non præcipitatâ, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo & Marcello coss. post Urbem conditam annis septingentis tribus, & anno septuagesimo octavo, quàm tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hîc omnia

ſpecioſa, illîc valentia. Pompeium ſenatûs auctoritas, Cæſarem militum armavit fiducia. Conſules ſenatuſque cauſæ, non Pompeio, ſummam imperii detulerunt. Nihil relictum a Cæſare, quod ſervandæ pacis causâ tentari poſſet, nihil receptum a Pompeianis: quum alter conſul juſto eſſet ferocior; Lentulus verò ſalvâ republicâ ſalvus eſſe non poſſet; M. autem Cato moriendum antè, quàm ullam conditionem civis accipiendam reipublicæ, contenderet: vir antiquus & gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens ſequeretur Cæſaris; & illa glorioſa, hæc terribiliora duceret. Ut deinde, ſpretis omnibus quæ Cæſar poſtulaverat, tantummodo contentus cum una legione titulum retinere provinciæ, privatus in Urbem veniret, & ſe in petitione conſulatûs ſuffragiis populi Romani committeret, decrevere: ratus bellandum Cæſar cum exercitu Rubiconem transiit: Cn. Pompeius conſuleſque & major pars ſenatûs, relictâ Urbe ac deinde Italiâ, tranſmiſere Dyrrachium.

L. At Cæſar, Domitio legionibuſque Corfinii, quæ unà cum eo fuerant, potitus, duce aliiſque, qui voluerant abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, perſecutus Brundisium, ita ut appareret

malle integris rebus & conditionibus finire bellum, quàm opprimere fugientes, quum transgressos reperisset consules, in Urbem revertit; redditâque ratione consiliorum suorum in senatu & in concione, ac miserrimæ necessitudinis, quum alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris ejus aliquamdiu morata Massilia est, fide melior, quàm consilio prudentior; intempestivè principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari ae Petreio prætorio fuerat, ipsius adventûs vigore ac fulgore occupatus, se Cæsari tradidit. Uterque legatorum, & quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno, quum Dyrrachium ac vicina ei urbi regio, castris Pompeii teneretur [qui accitis ex omnibus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, regumque & tetrarcharum simulque dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, sepserat, quò minùs Cæsar legiones posset transmittere] suâ & celeritate & fortunâ C. Cæsar usus, nihil in mora habuit, quominus & quum

vellet, ipſe exercituſque classibus perveniret, & primo pene caſtris Pompeii ſua jungeret, mox etiam obsidione munimentiſque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus, quàm obſessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingreſſus caſtra hoſtium, ſæpiuſque cum Lentulo collocutus, conſule dubitante quanti ſe venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hiſpaniensis natus, ſed Hiſpanus in triumphum & pontificatum aſſurgeret, fieretque ex privato conſularis. Variatum deinde prœliis, ſed uno longè magis Pompeianis proſpero, quo graviter impulsi ſunt Cæſaris milites.

LII. Tum Cæſar cum exercitu fatalem victoriæ ſuæ Theſſaliam petiit. Pompeius longè diverſa aliis ſuadentibus [quorum plerique hortabantur, ut in Italiam tranſmitteret: neque hercules quidquam partibus illis ſalubrius fuit: alii, ut bellum traheret, quod dignatione partium in dies ipsis magis proſperum fieret] uſus impetu ſuo hoſtem ſecutus eſt. Aciem Pharſalicam, & illum cruentissimum Romano nomini diem, tantumque utriuſque exercitûs profuſum ſanguinis, & colliſa inter ſe duo reipublicæ capita, effoſſumque alterum Romani imperii lumen, tot taleſque

Pompeianarum partium cæſos viros, non recipit enarranda hic ſcripturæ modus. Illud notandum eſt: ut primùm C. Cæſar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius neque antiquius quidquam habuit, quàm omnes partes [militari & verbo & conſuetudine utar] dimitteret. Proh Dii immortales! quod hujus voluntatis erga Brutum ſuæ poſtea vir tam mitis pretium tulit! Nihil illâ victoriâ mirabilius, magnificentius, clarius fuit; quando neminem, nisi acie conſumptum, civem patria desideravit: ſed munus miſericordiæ corrupit pertinacia, quum libentiùs vitam victor jam daret, quàm victi acciperent.

LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis conſularibus Sextoque filio & Favonio prætorio, quos comites ei fortuna aggregaverat, aliis ut Parthos, aliis ut Africam peteret, in qua fidelissimum partium ſuarum haberet regem Jubam, ſuadentibus, Ægyptum petere propoſuit; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quàm juveni propior regnabat Alexandriæ, contulerat. Sed quis in adverſis beneficiorum ſervat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Missi itaque ab

rege, qui venientem Cn. Pompeium (is jam a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem, fugæ comitem habere cœperat) consilio Theodoti & Achillæ exciperent, hortarenturque ut ex oneraria in eam navem, quæ obviam processerat, transcenderet: quod quum fecisset, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Ægyptii mancipii, C. Cæsare, P. Servilio coss. jugulatus est. Hic post tres consulatus & totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac præstantissimi viri, in id evecti super quod ascendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitæ fuit exitus; in tantum in illo viro a se discordante fortunâ, ut, cui modò ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. Quid aliud, quàm nimiùm occupatos dixerim, quos in ætate & tanti & pene nostri seculi viri fefellit quinquennium? quum a C. Atilio & Q. Servilio consulibus tam facilis esset annorum digestio: quod adjeci, non ut arguerem, sed ne arguerer.

LIV. Non fuit tamen major in Cæsarem, quàm in Pompeium fuerat, regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides: quippe quum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello lacessere

auderent, utrique summo imperatorum; alteri superstiti meritas pœnas luêre suppliciis. Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine: quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum: quod ciebat rex Juba & Scipio, vir consularis, ante biennium quàm exstingueretur Pompeius, lectus ab eo socer; eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopiâ, perductis ad eos legionibus: qui vir, quum summum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promissæ brevitatis fides, quanto omnia transcursu dicenda sint. Sequens fortunam suam Cæsar, pervectus in Africam, quam, occiso Curione Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus, ibi primò variâ fortunâ, mox pugnavit suâ, inclinatæque hostium copiæ. Nec dissimilis ibi adversùs victos, quàm in priores, clementia Cæsaris fuit. Victorem Africani belli C. Cæsarem graviùs excepit Hispaniense [nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriæ ejus adstruxit] quod Cn. Pompeius Magni filius, adolescens impetûs ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem sequentium ex toto orbe terrarum

auxiliis confluentibus. Sua Cæsarem in Hispaniam comitata fortuna est; sed nullum umquam atrocius periculosiusque ab eo initum prœlium; adeo ut plus quàm dubio marte, descenderet equo, consistensque ante recedentem suorum aciem, increpitâ priùs fortunâ, quòd se in eum servasset exitum, denuntiaret militibus vestigio se non recessurum; proinde viderent, quem & quo loco Imperatorem deserturi forent. Verecundiâ magis quàm virtute acies restitutæ sunt, a duce quàm a milite fortiùs. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus inter solitudines avias interemptus est. Labienum, Varumque acies abstulit.

LVI. Cæsar omnium victor regressus in Urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit; magnificentissimisque gladiatorii muneris, naumachiæ, & equitum peditumque, simul Elephantorum certaminis spectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili constitit. Pecunia ex manubiis lata paulò ampliùs sexies millies sestertiûm. Neque illi tanto viro & tam clementer

omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit: quippe quum mense Octobri in urbem revertisset, Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto & Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligaverat, contrà differendo Cassium offenderat, adjectis etiam consiliariis cædis familiarissimis omnium, & fortunâ partium ejus in summum evectis fastigium, D. Bruto, & C. Trebonio, aliisque clari nominis viris, interemptus est. Cui magnam invidiam conciliârat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatûs collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro Rostris insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

LVII. Laudandum experientiâ consilium est Pansæ atque Hirtii, qui semper prædixerant Cæsari, ut principatum armis quæsitum armis teneret: ille dictitans mori se, quàm timeri malle, dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est, quum quidem plurima præsagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi: nam & aruspices præmonuerant, ut diligentissimè Iduum Martiarum caveret diem; & uxor Calpurnia, territa nocturno visu, ut

eâ die domi consisteret, orabat; & libelli conjurationem nuntiantes dati, ab eo neque protinus lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujuscumque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.

LVIII. Quo anno id patravere facinus M. Brutus & C. Cassius, prætores erant; D. Brutus consul designatus, Hi unà cum conjurationis globo, stipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupavere, quum consul Antonius [quem quum simul interimendum censuisset Cassius, testamentumque Cæsaris abolendum, Brutus repugnaverat; dictitans, nihil ampliùs civibus præter tyranni, ita enim appellari Cæsarem facto ejus expediebat, petendum esse sanguinem] convocato senatu, quum jam Dolabella, quem substituturus sibi Cæsar designaverat consulem, fasces atque insignia corripuisset consularia, velut pacis auctor, liberos suos obsides in Capitolium misit, fidemque descendendi tutò interfectoribus Cæsaris dedit, & illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis præteritarum rerum, decreto Patrum comprobatum est.

LIX. Cæsaris deinde testamentum apertum est, quo C. Octavium, nepotem sororis suæ Juliæ, adoptabat: de cujus ori-

gine, etiamsi præventis, & pauca dicenda ſunt. Fuit C. Octavius, ut non patriciâ, ita admodum ſpeciosâ equeſtri genitus familiâ, gravis, ſanctus, innocens, dives. Hic prætor inter nobilissimos viros creatus, primo loco, quum ei dignatio Juliâ genitam Attiam conciliaſſet uxorem, ex eo honore ſortitus Macedoniam, appellatuſque in eâ imperator; decedens ad petitionem conſulatûs obiit, prætextato relicto filio, quem C. Cæſar, major ejus avunculus, educatum apud Philippum Vitricum, dilexit ut ſuum, natumque annos octodecim, Hiſpaniensis militiæ aſſecutum ſe poſtea comitem habuit, numquam aut alio uſum hoſpitio, quàm ſuo, aut alio vectum vehiculo; pontificatûſque ſacerdotio puerum honoravit. Et pacatis bellis civilibus, ad erudiendum liberalibus diſciplinis singularis indolem juvenis, Apolloniam eum in ſtudia miſerat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut eſt nuntiatum de cæde avunculi, quum protinus ex vicinis legionibus centuriones ſuam ſuorumque militum operam ei pollicerentur, neque eam ſpernendam Salvidienus & Agrippa dicerent, ille feſtinans pervenire in Urbem, omnem ordinationem & necis & teſtamenti Brundisii comperit. Cui adventanti

Romam, immanis amicorum occurrit frequentia ; & quum intraret Urbem, Solis orbis ſuper caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatuſque in colorem arcûs, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt.

LX. Non placebat Attiæ matri Philippoque Vitrico adiri nomen invidioſæ fortunæ Cæſaris ; ſed aſſerebant ſalutaria reipublicæ terrarumque orbis fata conditorem conſervatoremque Romani nominis. Sprevit itaque cœleſtis animus humana consilia, & cum periculo potiùs ſumma, quàm tutò humilia, propoſuit ſequi ; maluitque avunculo & Cæſari de ſe, quàm Vitrico credere, dictitans, nefas eſſe, quo nomine Cæſari dignus eſſet viſus, ſemetipſum videri indignum. Hunc protinus Antonius conſul ſuperbè excipit [neque is erat contemptus, ſed metus] vixque admiſſo in Pompeianos hortos loquendi ſecum tempus dedit ; mox etiam, velut insidiis ejus petitus, ſceleſtè insimulare cœpit : in quo turpiter deprehenſa ejus vanitas eſt. Apertè deinde Antonii ac Dolabellæ conſulum ad nefandam dominationem erupit furor. Seſtertiûm ſepties millies, depositum a C. Cæſare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, actorum ejuſdem, inſertis falsis, indubitatéque cor-

ruptis commentariis : atque omnia pretio temperata, vendente rempublicam consule. Idem provinciam, D. Bruto designato consuli decretam, Galliam occupare statuit: Dolabella transmarinas decrevit sibi; interque naturaliter dissimillimos ac diversa volentes crescebat odium, eóque C. Cæsar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.

LXI. Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas : indignatio & dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat, quum C. Cæsar decimum nonum annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio majorem senatu pro republica animum habuit, primúmque a Calatia, mox a Casilino veteranos excivit paternos. Quorum exemplum secuti alii, brevi in formam justi coiere exercitûs : mox quum Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire jusserat, legio Martia & Quarta, cognitâ & senatûs voluntate, & tanti juvenis indole, sublatis signis, ad Cæsarem se contulerunt. Eum senatus honoratum equestri statuâ, quæ hodieque in Rostris posita ætatem ejus scripturâ indicat [qui honor non alii per trecentos annos quàm L. Sullæ, & Cn. Pompeio, & C. Cæsari contigerat] pro

prætore unà cum consulibus designatis Hirtio & Pansa, bellum cum Antonio gerere jussit. Id ab eo annum agente vicesimum fortissimè circa Mutinam administratum est; & D. Brutus obsidione liberatus. Antonius turpi ac nudâ fugâ coactus deserere Italiam : consulum autem alter in acie, alter post paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia antè, quàm fugaretur Antonius, honorificè a senatu in Cæsarem exercitumque ejus decreta sunt, maximè auctore Cicerone; sed ut recessit metus, erupit voluntas, protinusque partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciæ, quas jam ipsi sine ullo senatus-consulto occupaverant, decretæ; laudati quicumque his se exercitus tradidissent; omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio. Quippe M. Brutus, & C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam ejus invidiam, simulantes se metuere; testati edictis, libenter se vel in perpetuo exsilio victuros, dum reipublicæ constaret concordia, nec ullam belli civilis præbituros materiam, plurimùm sibi honoris esse in conscientia facti sui, profecti Urbe atque Italiâ, intento ac pari animo, sine auctoritate publica, provincias exercitusque occupaverant, & ubi-

actionibus æternas Antonii memoriæ impressit notas ; sed hic fulgentissimo & cœlesti ore ; at tribunus Canutius continuâ rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte stetit ; sed tribuni sanguine commissa proscriptio, Ciceronis, vel satiato Antonio, pœnâ finita. Lepidus deinde a senatu hostis judicatus est, ut antè fuerat Antonius.

LXV. Tum inter eum Cæsaremque & Antonium commercia epistolarum, & conditionum jacta mentio ; quum Antonius subinde Cæsarem admoneret, quàm inimicæ sibi Pompeianæ partes forent, & in quod jam emersissent fastigium ; & quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attollerentur ; denuntiaretque, se cum Bruto Cassioque, qui jam decem & septem legionum potentes erant, juncturum vires suas, si Cæsar ejus aspernaretur concordiam ; diceretque, plus Cæsarem patris quàm se amici ultioni debere. Igitur inita potentiæ societas, & hortantibus orantibusque exercitibus, inter Antonium etiam & Cæsarem facta affinitas, quum esset privigna Antonii desponsa Cæsari, consulatumque iniit Cæsar pridie quàm viginti annos impleret, decimo Calendas Octobres, cum collega Q. Pedio, post Urbem conditam annis septingentis novem, ante septuaginta

ſeptuaginta duos quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea conſularem prætextam jungentem prætoriæ. Idem hic poſtea triumphavit.

LXVI. Furente deinde Antonio, ſimulque Lepido, quorum uterque, ut prædiximus, reipublicæ hoſtes judicati erant, quum ambo mallent ſibi nuntiari quid passi eſſent, quàm quid emeruiſſent, repugnante Cæſare, ſed fruſtra adversùs duos, inſtauratum Sullani exempli malum, proſcriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quàm quòd aut Cæſar aliquem proſcribere coactus eſt, aut ab ullo Cicero proſcriptus eſt; abſciſſaque ſcelere Antonii vox publica eſt, quum ejus ſalutem nemo defendiſſet, qui per tot annos & publicam civitatis & privatam civium defenderat. Nihil tamen egiſti, M. Antoni [cogit enim excedere propoſiti formam operis, erumpens animo ac pectore indignatio] nihil, inquam, egiſti, mercedem cœleſtissimi oris & clarissimi capitis abſcissi numerando, auctoramentoque funebri ad conſervatoris quondam reipublicæ tantique conſulis irritando necem. Rapuiſti tu M. Ciceroni lucem ſollicitam, & ætatem ſenilem, & vitam miſeriorem

te principe, quàm ſub te triumviro mortem : famam verò gloriamque factorum atque dictorum adeo non abſtuliſti, ut auxeris. Vivit vivetque per omnium ſeculorum memoriam ; dumque hoc vel fortè vel providentiâ vel utcumque conſtitutum rerum naturæ corpus, quod ille pene ſolus Romanorum animo vidit, ingenio complexus eſt, eloquentiâ illuminavit, manebit incolume, comitem ævi ſui laudem Ciceronis trahet ; omniſque poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum exſecrabitur; citiúſque in mundo genus hominum, quàm ea cadet.

LXVII. Hujus totius temporis fortunam ne deflere quidem quiſquam ſatis dignè potuit, adeo nemo exprimere verbis poteſt. Id tamen notandum eſt, fuiſſe in proſcriptos uxorum fidem ſummam, libertorum mediam, ſervorum aliquam, filiorum nullam ; adeo difficilis eſt hominibus utcumque conceptæ ſpei mora. Ne quid ulli ſanctum relinqueretur, velut in dotem invitamentumque ſceleris, Antonius L. Cæſarem avunculum, Lepidus Paullum fratrem proſcripſerant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proſcriberetur. Eóque inter jocos militares, qui currum

Lepidi Plancique ſecuti erant, inter exſecrationem civium, uſurpabant hunc verſum : *De Germanis, non de Gallis, duo triumphant conſules.*

LXVIII. Suo præteritum loco referatur; neque enim perſona umbram actæ rei capit. Dum in acie Pharſalica Africaque de ſumma rerum Cæſar dimicat, M. Cœlius, vir eloquio animoque Curioni ſimillimus, ſed in utroque perfectior, nec minùs ingenioſè nequam, quum ne modico quidem ſervari poſſet [quippe pejor illi res familiaris quàm mens erat] in prætura novarum tabularum auctor exſtitit; nequiitque ſenatûs & auctoritate conſulum deterreri, accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu Julianis partibus infeſtus erat, in Urbe ſeditionem, haud magis occultè bellicum tumultum movens, primò ſummotus a republica, mox conſularibus armis auctore ſenatu circa Thurios oppreſſus eſt. Incepto pari ſimilis fortuna Milonis fuit; qui Compſam in Hirpinis oppugnans, ictuſque lapide, tum P. Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, pœnas dedit; vir inquies, & ultra ſortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omiſſis peto, notetur immodicâ & intempeſtivâ libertate uſos adversùs C. Cæſarem Marullum Epidium, Flaviumque

Cæſetium tribunos plebis, dum arguunt in eo regni voluntatem, pene vim dominationis expertos. In hoc tamen ſæpe laceſſiti principis ira exceſſit, ut cenſoriâ potiùs contentus notâ, quàm animadverſione dictatoriâ, ſummoveret eos a republica, teſtareturque, eſſe ſibi miſerrimum, quòd aut naturâ ſuâ ei excedendum foret, aut minuenda dignitas. Sed ad ordinem revertendum eſt.

LXIX. Jam & Dolabella in Aſia C. Trebonium conſularem, cui ſuccedebat, fraude deceptum, Smyrnæ occiderat, virum adverſus merita Cæſaris ingratiſſimum, participemque cædis ejus, a quo ipſe in conſulare provectus faſtigium fuerat: & C. Caſſius, acceptis a Statio Murco & Criſpo Marcio, prætoriis viris imperatoribuſque, prævalidis in Syria legionibus, incluſum Dolabellam, qui præoccupatâ Aſiâ in Syriam pervenerat, Laodiceæ, expugnatâ eâ urbe, ceperat, ita tamen ut ad ictum ſervi ſui Dolabella non ſegniter cervicem daret; & decem legiones in eo tractu ſui juris fecerat: & M. Brutus C. Antonio fratri M. Antonii in Macedonia, Vatinioque circa Dyrrachium volentes legiones extorſerat; ſed Antonium bello laceſſierat, Vatinium dignatione obruerat: quum & Brutus cuilibet ducum

præferendus videretur, & Vatinius nulli nomini non esset postferendus : in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus ejus dignissimo domicilio inclusus videretur ; eratque septem legionibus validus. Et lege Pediâ, quam consul Pedius collega Cæsaris tulerat, omnibus, qui Cæsarem patrem interfecerant, aquâ ignique damnatis interdictum erat : quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis senatorii, Agrippæ subscripsit in C. Cassium. Dumque ea in Italia geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperat ; Brutus Lycios devicerat, & inde in Macedoniam exercitus trajecerant ; quum per omnia repugnans naturæ suæ Cassius etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias quos aut pronior Fortuna comitata sit, aut veluti fatigata maturiùs destituerit, quàm Brutum & Cassium.

LXX. Tum Cæsar & Antonius trajecerunt exercitus in Macedoniam, & apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hostibus, castra Cæsaris cepit : nam ipse Cæsar, etiamsi infirmissimus valetudine, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, ne in castris remaneret, manifestâ denuntiatione

quietis territo. Id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac malè multatum, in altiora se receperat loca. Tum Cassius ex sua fortuna eventum collegæ æstimans, quum dimisisset evocatum, jussissetque nuntiare sibi, quæ esset multitudo ac vis hominum, quæ ad se tenderet; tardiùs eo nuntiante, quum in vicino esset agmen cursu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari possent, existimans hostes esse qui irruerent, lacernâ caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto præbuit. Deciderat Cassii caput, quum evocatus advenit, nuntians Brutum esse victorem: qui quum imperatorem prostratum videret; sequar, inquit, eum, quem mea occidit tarditas; & ita in gladium incubuit. Post paucos deinde dies Brutus conflixit cum hostibus, & victus acie, quum in tumulum nocte ex fuga se recepisset, impetravit a Stratone Ægeate familiari suo, ut manum morituro commodaret sibi; erectoque lævo super caput brachio, quum mucronem gladii ejus dexterâ tenens sinistræ admovisset mamillæ, ad eum ipsum locum, quà cor emicat, impellens se in vulnus, uno ictu transfixus exspiravit,

LXXI. Protinus Messalla, fulgentissimus juvenis, proximus in illis castris Bruti

Cassiique auctoritati, quum essent qui eum ducem poscerent, servari beneficio Cæsaris maluit, quàm dubiam spem armorum tentare ampliùs. Nec aut Cæsari quidquam ex victoriis suis fuit lætius, quàm servasse Corvinum; aut majus exemplum hominis grati ac pii, quàm Corvinus in Cæsarem fuit. Non aliud bellum cruentius cæde clarissimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit: eadem Lucullum Hortensiumque, eminentissimorum civium filios, fortuna abstulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu ejus magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Juliæ Augustæ pater, & Varus Quinctilius, ne tentatâ quidem hostis misericordiâ, alter se ipse in tabernaculo interemit; Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, quum se insignibus honorum velasset, jugulatus est.

LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium septimum & trigesimum annum agentis fortuna esse voluit; corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem Dux Cassius melior, quanto vir Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium: in altero major vis, in altero virtus. Qui si vi-

ciſſent, quantum reipublicæ interfuit, Cæſarem potiùs habere quàm Antonium principem; tantum retuliſſet habere Brutum quàm Cassium. Cn. Domitius, pater L. Domitii, nuper a nobis visi, eminentissimæ ac nobilissimæ simplicitatis viri, avus hujus Cn. Domitii clarissimi juvenis, occupatis navibus, cum magno ſequentium consilia ſua comitatu fugæ fortunæque ſe commisit, ſemetipſo contentus duce partium. Statius Murcus, qui classi & cuſtodiæ maris præfuerat, cum omni commiſſa sibi parte exercitûs naviumque, Sex. Pompeium Cn. Magni filium, qui ex Hiſpania revertens Siciliam armis occupaverat, petit; ad quem & e Brutianis caſtris, & ex Italia aliiſque terrarum partibus, quos præſenti periculo fortuna ſubduxerat, proſcripti confluebant: quippe nullum habentibus ſtatum quilibet dux erat idoneus; quum fortuna non electionem daret, ſed perfugium oſtenderet; exitialemque tempeſtatem fugientibus ſtatio pro portu foret.

LXXIII. Hic adoleſcens erat ſtudiis rudis, ſermone barbarus, impetu ſtrenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum ſuorum libertus, ſervorumque ſervus, ſpeciosis invidens, ut pareret humillimis: quem ſenatus pene totus adhuc e Pompeianis

constans partibus, post Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore quo Bruto Cassioque transmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hispania, ubi adversùs eum clarissimum bellum Pollio Asinius prætorius gesserat, in paterna bona restituerat, & oræ maritimæ præfecerat. Is tum ut prædiximus, occupatâ Siciliâ, servitia fugitivosque in numerum exercitûs sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; perque Menam & Menecraten, paternos libertos, præfectos classium, latrociniis ac prædationibus infestato mari, ad se exercitumque tuendum rapto utebatur, quum eum non depuderet vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

LXXIV. Fractis Brutianis Cassianisque partibus, Antonius transmarinas obiturus provincias substitit; Cæsar in Italiam se recepit, eamque longè quàm speraverat tumultuosiorem reperit. Quippe L. Antonius consul, vitiorum fratris sui consors, sed virtutum, quæ interdum in illo erant, expers, modò apud veteranos criminatus Cæsarem, modò eos qui jussâ divisione prædiorum ordinatisque coloniis agros amiserant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex altera parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre

præter corpus gerens, omnia armis tumultuque miſcebat. Hæc belli ſedem Præneſte ceperat: Antonius, pulſus undique viribus Cæſaris, Perusiam ſe contulerat: Plancus Antonianarum adjutor partium, ſpem magis oſtenderat auxilii, quàm opem ferebat Antonio. Uſus Cæſar virtute & fortunâ ſuâ Perusiam expugnavit; Antonium inviolatum dimisit: in Perusinos magis irâ militum quàm voluntate ſævitum ducis: urbs incenſa, cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedonicus, qui, ſubjecto rebus ac penatibus ſuis igni, transfixum ſe gladio flammæ intulit.

LXXV. Per eadem tempora exarſerat in Campania bellum, quod, profeſſus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Tib. Claudius Nero prætorius & pontifex, Tib. Cæſaris pater, magni vir animi doctiſsimique ingenii. Id quoque adventu Cæſaris ſepultum atque diſcuſſum eſt. Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum caſus ſatis mirari queat? quis non diverſa præſentibus, contrariaque exſpectatis aut ſperet aut timeat? Livia nobilissimi & fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, formâ Romanarum eminentissima, quam poſtea conjugem Auguſti vidimus, quam tranſgreſsi ad Deos ſacerdotem ac filiam, tum

fugiens mox futuri sui Cæsaris arma, vix bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Cæsaris filium gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quò faciliùs occultaretur fuga, pervenit ad mare, & cum viro Nerone pervecta in Siciliam est.

LXXVI. Quod alieno testimonium redderem, in eo non fraudabo avum meum. Quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos trecentos sexaginta judices loco a Pompeio lectus, ejusdem Marcique Bruti ac Tib. Neronis præfectus fabrûm, vir nulli secundus, in Campania, digressu Neronis a Neapoli, cujus ob singularem cum eo amicitiam partium adjutor fuerat, gravis jam ætate & corpore, quum comes esse non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam excedere Italiâ Cæsar passus Fulviam, Plancumque muliebris fugæ comitem: nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retentâ in potestate Antonii Venetiâ, magnis speciosisque rebus circa Altinum, aliasque ejus regionis urbes, editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digressum e Brutianis castris post cædem ejus prædiximus, & propriæ classis factum ducem, consiliis suis illectum, ac fide datâ, junxit Antonio.

Quo facto quisquis æquum se præstiterit, sciat non minùs a Pollione in Antonium, quàm ab Antonio in Pollionem esse collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, præparatusque contra eum Cæsaris habuit belli metum; sed pax circa Brundisium composita. Per quæ tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt; qui natus obscurissimis initiis, parum habebat summa accepisse, & proximus a Cn. Pompeio, ipsoque Cæsare ex equestri ordine consul creatus esse, nisi in id ascendisset, e quo infra se & Cæsarem videret & rempublicam.

LXXVII. Tum, expostulante consensu populi, quem gravis urgebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita: qui haud absurdè, quum in navi Cæsaremque & Antonium cœnâ exciperet, dixit, In carinis suis se cœnam dare; referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hoc pacis fœdere placuit Siciliam Achaiamque Pompeio concedere: in quo tamen animus inquies manere non potuit: id unum tantummodo salutare adventu suo patriæ attulit, quòd omnibus proscriptis aliisque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutemque pactus est: quæ res & alios clarissimos

viros, & Neronem, & M. Silanum, Sentiumque Saturninum & Aruntium ac Titium reſtituit reipublicæ. Statium autem Murcum, qui adventu ſuo classiſque celeberrimæ vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Menas & Menecrates faſtidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam ſororem Cæſaris M. Antonius duxit uxorem. Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in tranſmarinas provincias, quas magnis momentis Labienus, ex Brutianis caſtris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concuſſerat; qui virtute & ductu Ventidii, unà cum Parthorum copiis, celeberrimoque juvenum Pacoro regis filio, exſtinctus eſt. Interim Cæſar per hæc tempora, ne res diſciplinæ inimicissima otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Dalmatiaque expeditionibus, patientiâ periculorum, bellique experientiâ durabat exercitum. Eâdem tempeſtate Calvinus Domitius, quum ex conſulatu obtineret Hiſpaniam, graviſſimi comparandique antiquis exempli auctor fuit: quippe primipili centurionem nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam, fuſte percussit.

LXXIX. Crescente in dies & classe & famâ Pompeii, Cæsar molem belli ejus suscipere statuit. Ædificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus est M. Agrippa virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sanè imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. Hic in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam & militaris & maritimæ rei perduxit scientiam. Hac classe Cæsar, quum priùs, despondente ei Nerone, cui antè nupta fuerat, Liviam auspicatis reipublicæ ominibus duxisset uxorem, Pompeio Siciliæque bellum intulit. Sed virum humanâ ope invictum graviter eo tempore fortuna concussit: quippe longè majorem partem classis, circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac distulit. Ea patrando bello mora fuit, quod postea dubiâ & interdum ancipiti fortunâ gestum est: nam & classis eodem loco vexata est tempestate: & ut navali primo prœlio apud Mylas ductu Agrippæ pugnatum prosperè, ita inopinato classis adventu gravis sub ipsius

Cæsaris oculis circà Tauromenium accepta clades : neque ab ipso periculum abfuit. Legiones quæ cum Cornificio erant, legato Cæsaris, expositæ in terra, pene a Pompeio oppressæ sunt. Sed ancipitis fortuna temporis maturâ virtute correcta. Explicatis quippe utriusque partis classibus, pene omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fugâ petivit ; jussuque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem & supplicem tumultuatur, & nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio jugulatus est : cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in theatro Pompeii faciens, exsecratione populi spectaculo, quod præbebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat gerens contra Pompeium bellum ex Africa Cæsar Lepidum cum duodecim semiplenis legionibus. Hic vir omnium vanissimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius sed Cæsaris auctoritatem ac fidem, sibi junxerat ; inflatusque ampliùs viginti legionum numero, in id furoris processerat, ut inutilis alienæ victoriæ comes, quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Cæsari, & semper diversa his, quæ aliis placebant,

[illegible] in dies &
[illegible] Pompeii. Caesar molem bel
[illegible] Exercendis navibus
[illegible] remigii, nav
[illegible] commeatibus atque
[illegible] est M. A
[illegible] vigiliâ
[illegible] sed mi,
[illegible] superandi cupid
[illegible] positus
[illegible] Hic in A
[illegible] classe
[illegible]
[illegible] & milita
[illegible] Hac
[illegible] despondente e
[illegible] Livian
[illegible] dixisset
[illegible] Siciliamque bellum ir
[illegible] gra
[illegible] quippe
[illegible] classis, circa Ve
[illegible] adorta
[illegible] Ea patra
[illegible] postea dubiâ &
[illegible] gestum est : na
[illegible] loco vexata est temp
[illegible] primo proelio apud M
[illegible] prosperè,
[illegible] gravis sub ipsi
[illegible]

[illegible]

[illegible] neque [illegible]

[illegible] indulgentiam

[illegible], quia prop[illegible]

[illegible]

dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæsari, excederet Siciliâ. Non ab Scipionibus, aliisque veteribus Romanorum ducum quidquam ausum patratumque fortius, quàm tunc a Cæsare. Quippe quum inermis & lacernatus esset, præter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis quæ jussu hominis pravissimi tela in eum jacta erant, quum lacerna ejus perforata esset lanceâ, aquilam legionis rapere ausus est. Scires quid interesset inter duces. Armati inermem secuti sunt; decimoque anno, quàm ad dissimillimam vitæ suæ potentiam pervenerat Lepidus, & a militibus & a fortuna desertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæsarem turbam latens, genibus ejus advolutus est. Vita rerumque suarum dominium concessa ei sunt; spoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

LXXXI. Subita deinde exercitûs seditio (qui plerumque contemplatus frequentiam suam, a disciplina descîscit; & quod cogere se putat posse, rogare non sustinet) partim severitate, partim liberalitate discussa principis. Speciosumque per id tempus adjectum supplementum Campanæ coloniæ: ejus relicti erant publici; pro his longè uberiores reditus

duodecies sestertiûm in Creta insula redditi, & aqua promissa, quæ hodieque singulare & salubritatis instar & amœnitatis ornamentum est. Insigne coronæ classicæ, quo nemo umquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Cæsar reversus in Urbem, contractas emptionibus complures domos per procuratores, quò laxior fieret ipsius, publicis se usibus destinare professus est; templumque Apollini, & circà porticus, facturum promisit, quod ab eo singulari exstructum munificentiâ est.

LXXXI. Quâ æstate Cæsar tam prospere in Lepidum in Sicilia, bene fortuna pro Cæsare & republica militavit ad orientem. Quippe Antonius cum tredecim legionibus ingressus Armeniam, ac deinde Mediam, & per eas regiones Parthos petens, habuit regem eorum obvium; primóque duas legiones cum omnibus impedimentis tormentisque & Statiano legato amisit: mox sæpius ipse, cum summo totius exercitûs discrimine, ea adiit pericula, e quibus servari se posse desperaverat; amissâque non minùs quartâ parte militum, captivi cujusdam, sed Romani, consilio ac fide servatur: qui clade Crassiani exercitûs captus, quum fortunam non

animum mutaſſet, accessit nocte ad ſtationem Romanam, prædixitque, ne deſtinatum iter peterent, ſed diverſo silveſtrique pervaderent. Hoc M. Antonio, ac tot illis legionibus ſaluti fuit : de quibus tamen, totoque exercitu, haud minùs pars quarta, ut prædiximus, militum; calonum, ſervitiique tertia desiderata eſt; impedimentorum vix ulla ſuperfuit. Hanc tamen Antonius fugam ſuam, quia vivus exierat, victoriam vocabat: qui tertiâ æſtate reverſus in Armeniam, regem ejus Artavaſden, fraude deceptum, catenis, ſed, ne quid honori deeſſet, aureis vinxit. Creſcente deinde & amoris in Cleopatram incendio, & vitiorum, quæ ſemper facultatibus licentiâque & aſſentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriæ inferre ſtatuit, quum antè, novum ſe Liberum patrem appellari juſſiſſet: quum redimitus hederis, coronâque velatus aureâ, & thyrſum tenens, cothurniſque ſuccinctus, curru, velut Liber pater, vectus eſſet Alexandriæ.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli, Plancus non judicio recta legendi, neque amore reipublicæ aut Cæſaris [quippe hæc ſemper impugnabat] ſed morbo proditor, quum fuiſſet humillimus aſſentator reginæ, & infra ſervos cliens, quum Antonii libra-

rius, quum obscœnissimarum rerum & auctor & minister, quum in omnia & omnibus venalis, quum cœruleatus & nudus, caputque redimitus arundine & caudam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset, in convivio refrigeratus ab Antonio, ob manifestarum rapinarum indicia, transfugit ad Cæsarem: & idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpretabatur; dictitans, id probatum a Cæsare, cui ille ignoverat. Hunc mox avunculum Titius imitatus est. Haud absurdè Coponius vir e prætoriis gravissimus, P. Silii socer, quum recens transfuga multa ac nefanda Plancus absenti Antonio in senatu objiceret: *Multa*, inquit, *mehercules fecit Antonius pridie, quàm tu illum relinqueres.*

LXXXIV. Cæsare deinde & Messallâ Corvino consulibus debellatum apud Actium, ubi longè antequam dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles atque imperator, illâ marcebant omnia: hinc remiges firmissimi, illinc inopiâ affectissimi: navium hinc magnitudo modica, cum celeritate, adversa illa specie erat terribilior: hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæsarem quotidie aliqui transfugiebant. Denique in ore atque oculis Antonianæ classis per Marcum Agrippam Leucas ex-

pugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata. Rex Amyntas meliora & utiliora secutus (nam Deillius exempli sui tenax, ut a Dolabella ad Cassium) virque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium numquam reginam nisi nomine salutavit, maximo & præcipiti periculo transmisit ad Cæsarem.

LXXXV. Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Cæsar, Antoniusque, productis classibus, pro salute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Julianarum cornu M. Lurio commissum, lævum Aruntio, Agrippæ omne classici certaminis arbitrium. Cæsar ei parti destinatus, in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat: classis Antonii regimen Publicolæ Sosioque commissum. At in terra locatum exercitum Taurus Cæsaris, Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen est, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil præter milites: prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis reginæ, quàm pugnantis militis sui, comes esse maluit; & imperator, qui in desertores sævire debuerat, desertor exercitûs sui factus est. Illis etiam, detracto capite, in longum fortissimè pugnandi duravit con-

ſtantia; & deſperatâ victoriâ, in mortem dimicabatur. Cæſar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitanſque & oſtendens fugiſſe Antonium, quærebat, pro quo & cum quo pugnarent? At illi, quum diu pro abſente dimicaſſent duce, ægrè ſummissis armis, ceſſere victoriam; citiúſque vitam veniamque Cæſar promisit, quàm illis, ut ea precarentur, perſuaſum eſt. Fuitque in confeſſo, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio; ut dubites, ſuone, an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad ejus arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit exercitus, quum ſe Canidius præcipiti fugâ rapuiſſet ad Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi præſtiterit, ex quo in quem ſtatum pervenerit fortuna publica, quis in hoc tranſcurſu tam arctati operis exprimere audeat? Victoria verò fuit clementissima; nec quiſquam interemptus eſt, nisi paucissimi, & hi qui deprecari quidem pro ſe non ſuſtinerent. Ex qua lenitate ducis colligi pötuit, quem aut initio triumviratûs ſui, aut in campis Philippiis, si sic licuiſſet, victoriæ ſuæ facturus fuerit modum. At Soſium L. Arruntii priſcâ gravitate cele-

berrimi fides, mox diu cum clementia luctatus sua Cæsar, servavit incolumem. Non prætereatur Asinii Pollionis factum & dictum memorabile: namque quum se post Brundisinam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset umquam reginam, aut post enervatum amore ejus Antonii animum partibus ejus se immiscuisset, rogante Cæsare, ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum: *Mea*, inquit, *in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, & ero præda victoris.*

LXXXVII. Proximo deinde anno persecutus reginam Antoniumque Alexandriam, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, adeo ut multa desidiæ crimina morte redimeret. At Cleopatra, frustratis custodibus, illatâ aspide, morsu sanè ejus, expers muliebris metûs spiritum reddidit. Fuitque & fortunâ & clementiâ Cæsaris dignum, quòd nemo ex iis, qui contra eum arma tulerant, ab eo jussuve ejus interemptus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas: Sex. Pompeium, ab eodem victum, idem Antonius, quum dignitatis quoque servandæ dedisset fidem, etiam spiritu privavit: Brutus & Cassius antè, quàm victorum experirentur animum, vo-

luntariâ morte obierunt. Antonii Cleopatræque quis fuerit exitus, narravimus. Canidius timidiùs decessit, quàm professioni ejus, quâ ſemper uſus erat, congruebat. Ultimus autem ex interfectoribus Cæſaris Parmensis Cassius morte pœnas dedit, ut dederat Trebonius.

LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Cæſar imponit manum, M. Lepidus juvenis formâ quàm mente melior, Lepidi ejus, qui triumvir fuerat reipublicæ conſtituendæ filius, Juniâ Bruti ſorore natus, interficiendi, simul in Urbem revertiſſet, Cæſaris consilia inierat. Tunc Urbis cuſtodiis præpositus C. Mæcenas, equeſtri ſed ſplendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, ſanè exſomnis, providens atque agendi ſciens; simul verò aliquid ex negotio remitti poſſet, otio ac mollitiis pene ultra feminam fluens, non minùs Agrippâ Cæſari carus, ſed minùs honoratus; quippe vixit anguſto clavo pene contentus: nec minora conſequi potuit, ſed non tam concupivit. Hic ſpeculatus eſt per ſummam quietem ac dissimulationem præcipitis consilia juvenis, & mirâ celeritate, nullâque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppreſſo Lepido, immane novi ac reſurrecturi belli civilis reſtinxit initium; & ille

quidem malè consultorum pœnas exsolvit. Æquetur prædictæ Calpurniæ Antistii, Servilia Lepidi uxor, quæ, vivo igni devorato, præmaturam mortem immortali nominis sui pensavit memoriâ.

LXXXIX. Cæsar autem reversus in Italiam atque Urbem, quo occursu, quo favore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus sit; quæ magnificentia triumphorum ejus, quæ fuerit munerum, ne in operis quidem justi materia, nedum hujus tam recisi, dignè exprimi potest. Nihil deinde optare a Diis homines, nihil Dii hominibus præstare possunt, nihil voto concipi, nihil felicitate consummari, quod non Augustus, post reditum in Urbem, reipublicæ populoque Romano terrarumque orbi repræsentaverit. Finita vicesimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor, restituta vis legibus, judiciis auctoritas, senatui majestas: imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tantummodo octo prætoribus allecti duo; prisca illa & antiqua reipublicæ forma revocata. Rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus; certa cuique rerum suarum possessio: leges emendatæ utiliter, latæ salubriter; senatus sine asperitate nec sine severitate lectus. Principes viri, triumphisque

que & amplissimis honoribus functi, hortatu principis ad ornandam Urbem illecti sunt. Consulatus tantummodo usque ad undecimum, quem continuaret Cæsar, quum sæpe obnitens repugnasset, impetrari potuit: nam dictaturam, quàm pertinaciter ei deferebat populus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore gesta, pacatusque victoriis terrarum orbis, & tot extra Italiam domique opera, omne ævi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent. Nos memores professionis, universam imaginem principatûs ejus oculis animisque subjecimus.

XC. Sepultis, ut prædiximus, bellis civilibus, coalescentibusque reipublicæ membris eo curante, quæ tam longa armorum series laceraverat, Dalmatia viginti & ducentos annos rebellis ad certam confessionem pacata est imperii; Alpes feris multisque nationibus celebres perdomitæ; Hispaniæ, nunc ipsius præsentiâ, nunc Agrippæ, quem usque in tertium consulatum, & mox collegium tribunitiæ potestatis amicitia principis evexerat, multo varioque Marte pacatæ. In quas provincias quum initiò, Scipione & Sempronio Longo consulibus, primo anno secundi Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta, Romani exercitus missi essent, duce

Cn. Scipione, Africani patruo; per annos ducentos in his multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut amissis populi Romani tot imperatoribus exercitibusque, sæpe contumelia, etiam nonnumquam periculum Romano inferretur imperio. Illæ enim provinciæ Scipiones consumpserunt; illæ contumelioso viginti annorum bello sub duce Viriatho majores nostros exercuerunt; illæ, terrore Numantini belli, populum Romanum concusserunt: in illis turpe Q. Pompeii fœdus, turpiusque Mancini, senatus cum ignominia dediti imperatoris rescidit: illa tot consulares, tot prætorios absumpsit duces; patrumque ætate, in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hispanis Romanisne in armis plus esset roboris, & uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffusas, tam frequentes, tam feras ad eam pacem abhinc annos fermè quinquaginta perduxit Cæsar Augustus, ut, quæ maximis bellis numquam vacaverant, eæ sub C. Antistio, ac deinde P. Silio legato ceterisque postea, etiam latrociniis vacarent.

XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac rege Parthorum signa Romana, quæ Crasso oppresso Orodes, quæ Antonio

pulſo filius ejus Phraates ceperant, Auguſto remiſſa ſunt : quod cognomen illi viro Planci ſententiâ conſenſus universi ſenatûs populique Romani indidit. Erant tamen qui hunc felicissimum ſtatum odiſſent. Quippe L. Murena & Fannius Cæpio, diversis moribus [nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Cæpio & ante hoc erat pessimus.] quum iniſſent occidendi Cæſaris consilia, oppressi auctoritate publicâ, quod vi facere voluerant, jure passi ſunt. Neque multò pòſt Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quàm ſenatori propior, collecto in ædilitate favore populi, quem exſtinguendis privatâ familiâ incendiis in dies auxerat, in tantum quidem, ut ei præturam continuaret, mox etiam conſulatum petere auſus ; quum eſſet omni flagitiorum ſcelerumque conſcientiâ merſus ; nec melior illi res familiaris quàm mens foret ; aggregatis simillimis sibi, interimere Cæſarem ſtatuit, ut quo ſalvo ſalvus eſſe non poterat, eo ſublato moreretur. Quippe ita ſe mores habent, ut publicâ quiſque ruinâ malit occidere, quàm ſuâ proteri, & idem paſſurus, minus conſpici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit ; addictuſque carceri cum conſciis facinoris, mortem dignissimam vitâ ſuâ obiit.

XCII. Præclarum excellentis viri factum C. Sentii Saturnini, circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoriâ. Aberat in ordinandis Asiæ Orientisque rebus Cæsar, circumferens terrarum orbi præsentiâ suâ pacis suæ bona: tum Sentius fortè & solus & absente Cæsare consul, quum alia, priscâ severitate summâque constantiâ, vetere consulum more ac severitate gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punisset avaritiam, regessisset in ærarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis præcipuum egit consulem: nam & quæsturam petentes, quos indignos judicavit, profiteri vetuit; & quum id facturos se perseverarent, consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est; & Egnatium, florentem favore publico, sperantemque, ut præturam ædilitati, ita consulatum præturæ se juncturum, profiteri vetuit; & quum id non obtinuisset, juravit, etiam si factus esset consul suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum. Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriæ comparandum reor, nisi quòd naturaliter audita visis laudamus libentiùs; & præsentia invidiâ, præterita veneratione prosequimur; & his nos obrui, illis instrui credimus.

XCIII. Ante triennium ferè quàm

Egnatianum ſcelus erumperet, circa Murenæ Cæpioniſque conjurationis tempus, abhinc annos quinquaginta, M. Marcellus ſororis Auguſti Octaviæ filius, quem homines ita, si quid accidiſſet Cæſari, ſucceſſorem potentiæ ejus arbitrabantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam ſecuro ei poſſe contingere non exiſtimarent, magnificentissimo munere ædilitatis edito, decessit admodum juvenis, ſanè, ut aiunt, ingenuarum virtutum, lætuſque animi & ingenii, fortunæque, in quam alebatur, capax. Poſt cujus obitum Agrippa, qui ſub ſpecie miniſteriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones, præſenti ſe ſubduxerat tempori, reverſus inde, filiam Cæſaris Juliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem; feminam neque sibi neque reipublicæ felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum, Tib. Claudius Nero, quo trimo, ut prædiximus, Livia Drusi Claudiani filia, deſpondente Nerone cui antè nupta fuerat, Cæſari nupſerat, innutritus cœleſtium præceptorum diſciplinis, juvenis genere, formâ, celsitudine corporis, optimis ſtudiis, maximoque ingenio inſtructissimus, qui protinus, quantus eſt, ſperari potuerat,

visusque prætulerit principem, quæstor undevicesimum annum agens, capessere cœpit rempublicam, maximamque difficultatem annonæ, ac rei frumentariæ inopiam, ita Ostiæ atque in Urbe mandato vitrici moderatus est, ut per id, quod agebat, quantus evasurus esset eluceret. Nec multò pòst missus ab eodem vitrico cum exercitu ad visendas, ordinandasque, quæ sub Oriente sunt, provincias, præcipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redactâ eâ in potestatem populi Romani, regnum ejus Artavasdi dedit. Cujus rex quoque Parthorum tanti nominis famâ territus, liberos suos ad Cæsarem misit obsides.

XCV. Reversum inde Neronem Cæsar haud mediocris belli molem experiri statuit, adjutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia. Quippe uterque, divisis partibus Rhætos Vindelicosque aggressi, multis urbium & castellorum oppugnationibus, nec non directâ quoque acie feliciter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo quàm damno Romani exercitûs, plurimo cum earum sanguine perdomuerunt. Ante

quæ tempora cenſura Planci & Paulli, acta inter diſcordiam, neque ipsis honori, neque reipublicæ uſui fuit; quum alteri vis cenſoris, alteri vita deeſſet; Paullus vix poſſet implere cenſorem, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere poſſet adoleſcentibus, aut objicientes audire, quod non agnoſceret ſenex.

XCVI. Mors deinde Agrippæ (qui novitatem ſuam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut & Neronis eſſet ſocer; cujuſque liberos, nepotes ſuos, D. Auguſtus, præpositis Caii ac Lucii nominibus, adoptaverat) admovit propiùs Neronem Cæſari: quippe filia ejus Julia, quæ fuerat Agrippæ nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippâ Marcoque Vinicio avo tuo conſulibus, magnum atroxque & perquam vicinum imminebat Italiæ, per Neronem geſtum eſt. Gentes Pannoniorum, Dalmatarumque nationes, ſitumque regionum ac fluminum, numerumque & modum virium, excelsissimaſque & multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus. Hoc opus ſervet formam ſuam. Hujus victoriæ compos Nero, ovans triumphavit.

XCVII. Sed dum in hac parte imperii omnia geruntur proſperrimè, accepta

in Germania clades ſub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ quàm rectè faciendi cupidiore, & inter ſummam vitiorum dissimulationem vitiosissimo; amiſſaque legionis quintæ aquila vocavit ab Urbe in Gallias Cæſarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druſo Claudio, fratri Neronis, adoleſcenti tot tantarumque virtutum, quot & quantas natura mortalis recipit, vel induſtria perficit; cujus ingenium utrum bellicis magis operibus, an civilibus ſuffecerit artibus, in incerto eſt. Morum certè dulcedo ac ſuavitas, & adversùs amicos æqua ac par ſui æſtimatio, inimitabilis fuiſſe dicitur: nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuſo ſanguine, fatorum iniquitas, conſulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde ejus belli tranſlata in Neronem eſt, quod is ſuâ & virtute & fortunâ adminiſtravit; peragratuſque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commissi exercitûs, quod præcipuè huic duci ſemper curæ fuit, sic perdomuit eam, ut in formam pene ſtipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero conſulatu, ei oblatus eſt.

XCVIII. Dum ea, quæ prædiximus, in Pannonia Germaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eumdem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. Quippe legatus Cæsaris triennio cum his bellavit; gentesque ferocissimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in pristinum pacis redegit modum, ejusque patratione Asiæ securitatem, Macedoniæ pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac prædicandum est, esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos, & vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validiùs diligat, aut faciliùs sufficiat negotio, & magis, quæ agenda sunt, curet sine ulla ostentatione agendi.

XCIX. Brevi interjecto spatio Tib. Nero, duobus consulatibus totidemque triumphis actis, tribunitiæ potestatis consortione æquatus Augusto, civium post unum (& hoc, quia volebat), eminentissimus, ducum maximus, famâ fortunâque celeberrimus, & verè alterum reipublicæ lumen & caput, mirâ quadam & incredibili atque inenarrabili pietate (cujus causæ mox detectæ sunt) quum Caius Cæsar

ſumpsiſſet jam virilem togam, Lucius item maturus eſſet curis, ne fulgor ſuus orientium juvenum obſtaret initiis, dissimulatâ causâ consilii ſui, commeatum ab ſocero atque eodem vitrico acquieſcendi a continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quæ digredientium a tanto viro omnium lacrymæ, quàm pene ei patria manum injecerit, juſto ſervemus operi. Illud etiam in hoc tranſcurſu dicendum eſt, ita ſeptem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro conſulibus legatique in tranſmarinas profecti provincias, viſendi ejus gratiâ ad eum convenientes ſemper privato [si illa majeſtas privata umquam fuit] faſces ſuos ſummiſerint, fassique sint, otium ejus honoratius imperio ſuo.

C. Sensit terrarum orbis digreſſum a cuſtodia Neronem Urbis: nam & Parthus, deſciſcens a ſocietate Romana, adjecit Armeniæ manum; & Germania, averſis domitoris ſui oculis, rebellavit. At in Urbe, eo ipſo anno, quo magnificentissimi gladiatorii muneris naumachiæque ſpectaculis, D. Auguſtus, abhinc annos triginta, ſe & Gallo Caninio conſulibus, dedicato Martis templo, animos oculoſque populi Romani repleverat, fœda dictu, memoriâque horrenda in ipsius

domo tempeſtas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter poſſet femina, luxuriâ, libidine infectum reliquit, magnitudinemque fortunæ ſuæ peccandi licentiâ metiebatur, quidquid liberet pro licito vindicans. Tum Julus Antonius, singulare exemplum clementiæ Cæſaris, violator ejus domûs, ipſe ſceleris a ſe commissi ultor fuit; quem, victo ejus patre, non tantùm incolumitate donaverat, ſed ſacerdotio, præturâ, conſulatu, provinciis honoratum, etiam matrimonio ſororis ſuæ filiæ in arctissimam affinitatem receperat; Quinctiuſque Criſpinus, singularem nequitiam ſupercilio truci protegens, & Appius Claudius, & Sempronius Gracchus, ac Scipio, aliique minoris nominis utriuſque ordinis viri, quasi cujuſlibet uxore violatâ, pœnas pependere, quum Cæſaris filiam, & Neronis violaſſent conjugem. Julia relegata in inſulam, patriæque & parentum ſubducta oculis, quam tamen comitata mater Scribonia, voluntaria exsilii permansit comes.

CI. Breve ab hoc interceſſerat ſpatium, quum C. Cæſar, antè aliis provinciis adviſendum obitis, in Syriam miſſus, convento priùs Tib. Nerone, cui omnem

honorem ut superiori habuit, tam variè se ibi gessit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat, cum rege Parthorum juvene excelsissimo, in insula quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utriusque partis numero, coiit. Quod spectaculum stantis ex diverso hinc Romani, illinc Parthorum exercitûs, quum duo inter se eminentissima imperiorum & hominum coirent capita, perquam clarum & memorabile, sub initia stipendiorum meorum, tribuno militum mihi visere contigit: quem militiæ gradum antè sub patre tuo, M. Vinici, & P. Silio auspicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Asiaque, & omnibus ad Orientem visis provinciis, & ore atque utroque maris Pontici latere, haud injucundâ tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Caium in nostra ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est.

CII. Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem juventæ filii sui Augustus esse voluerat, perfida & plena subdoli ac versuti animi consilia per Parthum indicata Cæsari, fama vulgavit: cujus mors intra paucos dies fortuita an voluntaria fuerit ignoro. Sed qùàm hunc deces-

sisse lætati homines, tam paulò pòst obiisse Censorinum in iisdem provinciis graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde ingressus, primâ parte introitûs prosperè gessit; mox in colloquium (cui se temerè crediderat) circa Artageram graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minùs habile, ita animum minùs utilem reipublicæ habere cœpit. Nec defuit conversatio hominum, vitia ejus assentatione alentium (etenim semper magnæ fortunæ comes adest adulatio) per quæ eò ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere, quàm Romam regredi, mallet. Diu inde reluctatus, invitusque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ (Limyram nominant) morbo obiit; quum ante annum fermè L. Cæsar, frater ejus, Hispanias petens, Massiliæ decessisset.

CIII. Sed fortuna, quæ subduxerat spem magni nominis, jam tum reipublicæ sua præsidia reddiderat: quippe ante utriusque horum obitum, patre tuo P. Vinicio consule, Tib. Nero, reversus Rhodo, incredibili lætitiâ patriam repleverat. Non est diu cunctatus Cæsar Augustus; neque enim quærendus erat, quem legeret, sed legendus qui eminebat. Itaque

quod post Lucii mortem, adhuc Caio vivo, facere voluerat, atque vehementer repugnante Nerone erat inhibitus, post utriusque adolescentium obitum facere perseveravit, ut & tribunitiæ potestatis consortionem Neroni constitueret, multum quidem eo quum domi tum in senatu recusante, & eum, Ælio Cato & Sentio consulibus, quinto Kalend. Julias, post Urbem conditam annis septingentis quinquaginta sex, abhinc annis viginti sex, adoptaret. Lætitiam illius diei, concursumque civitatis, & vota pene inserentium Cœlo manus, spemque conceptæ perpetuæ securitatis æternitatisque Romani imperii, vix in illo justo opere abundè persequi poterimus, nedum hîc implere. Tentemus id unum dixisse, quàm ille (omnia) omnibus fuerit. Tum refulsit certa spes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeo ut nec plus sperari potuerit, nec spei responderi felicius.

CIV. Adoptatus eâdem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat; sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæsaris verbis: *Hoc*, inquit, *reipublicæ causâ facio*. Non diu vindicem custodemque imperii

ſui morata in Urbe patria, protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium ſub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, immenſum exarſerat bellum: erat & ab eo quibuſdam in locis geſtum, quibuſdam ſuſtentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum ſpeciosissima inſcriptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus me, functum antè tribunatu caſtrorum, Tib. Cæſaris militem fecit: quippe protinus ab adoptione miſſus cum eo præfectus equitum in Germaniam, ſucceſſor officii patris mei, cœleſtissimorum ejus operum, per annos continuos novem præfectus aut legatus, ſpectator & pro captu mediocritatis meæ adjutor fui. Neque illi ſpectaculo, quo fruitus ſum, ſimile conditio mortalis recipere videtur mihi; quum per celeberrimam Italiæ partem, & tractum omnem Galliæ provinciarum, veterem imperatorem, & antè meritis ac virtutibus, quàm nomine, Cæſarem reviſentes, ſibi quiſque, quàm illi, gratularentur pleniùs. At verò militum conſpectu ejus elicitæ gaudio lacrymæ, alacritaſque, & ſalutationis nova quædam exſultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adjicerent: *Videmus te, imperator! ſalvum recepimus!* ac deinde, *Ego tecum, Imperator, in Ar-*

menia, ego in Rhætia fui: ego à te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus ſum.

CV. Neque verbis exprimi, & fortaſſe vix mereri fidem poteſt, intrata protinus Germania, ſubacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cheruſci, & (utinam minùs mox noſtrâ clade nobilis) transitus Viſurgis; penetrata ulteriora: quum omnem partem aſperrimi & periculosissimi belli Cæſar vindicaret, in iis, quæ minoris erant diſcriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfeciſſet, virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, ſed eumdem, ubi negotia feciſſent locum otio, liberaliter lautéque eo abutentem; ita tamen, ut eum ſplendidum ac hilarem potiùs, quàm luxurioſum aut desidem diceres: de cujus viri claro celebrique conſulatu prædiximus. Anni ejus æſtiva, uſque in menſem Decembrem producta, immanis emolumentum fecere victoriæ. Pietas ſua Cæſarem, pene obſtructis hyeme Alpibus, in Urbem traxit; at tutela imperii eum veris initio reduxit in Germaniam, in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hyberna digrediens princeps locaverat,

CVI. Proh Dii boni, quanti voluminis opera insequenti æstate sub duce Tiberio Cæsare gessimus! Perlustrata armis tota Germania est: victæ gentes, pene nominibus incognitæ: receptæ Cauchorum nationes: omnis eorum juventus, infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, unà cum ducibus suis, septa fulgenti armatoque militum nostrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germanâ feritate ferocior: denique quod numquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum milliarium, a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; & eódem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victori, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Cæsarique se junxit.

CVII. Non tempero mihi, quin tantæ rerum magnitudini hoc, qualecumque est, inseram. Quum citeriorem ripam prædicti fluminis castris occupassemus, & ulterior armatâ hostium juventute fulgeret, sub

omnem motum nostrarum navium protinus refugientium, unus e barbaris, ætate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum (ut illis mos est) ex materia conscendit alveum, solusque id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis; & petiit, liceret sibi, sine periculo, in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Cæsarem. Data petenti facultas. Tum appulso lintre, & diu tacitus contemplatus Cæsarem; *Nostra quidem*, inquit, *furit juventus, quæ quum vestrum numen absentium colat, præsentium potiùs arma metuit, quàm sequitur fidem: sed ego beneficio ac permissu tuo, Cæsar, quos antè audiebam, hodie vidi Deos; nec feliciorem ullum vitæ meæ aut optavi aut sensi diem.* Impetratoque ut manum contingeret, reversus in naviculam, sine fine respectans Cæsarem, ripæ suorum appulsus est. Victor omnium gentium locorumque, quos adierat, Cæsar, cum incolumi inviolatoque, & semel tantummodo, magna cum clade hostium, fraude eorum tentato exercitu, in hyberna legiones reduxit, eâdem, quâ priore anno, festinatione Urbem petens.

CVIII. Nihil erat jam in Germania, quod vinci posset, præter gentem Mar-

comannorum ; quæ Maroboduo duce excitâ sedibus suis, atque in interiora refugiens, incinctos Hercyniæ sylvæ campos incolebat. Nulla festinatio hujus viri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem & ex voluntate parentium constantem, inter suos occupavit principatum ; sed certum imperium, vimque regiam complexus animo, statuit, avocatâ procul a Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos prædiximus, locis, finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit.

CIX. Corpus suum custodiâ, tum imperium perpetuis armorum exercitiis pene ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium ; gerebatque se ita adversùs Romanos, ut neque bello nos lacesseret, & si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæsares, interdum ut supplicem commendabant, interdum ut pro pari loquebantur. Gentibus hominibusque a nobis

descifcentibus erat apud eum perfugium : totufque ex malè dissimulato agebat æmulum ; exercitumque quem feptuaginta millium peditum, quatuor equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. Eratque etiam eò timendus, quòd quum Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dexteram, a tergo fedium fuarum haberet Noricos, tamquam in omnes femper venturus, ab omnibus timebatur. Nec fecuram incrementi fui patiebatur effe Italiam ; quippe quum a fummis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus ducentis millibus paffuum abeffet. Hunc virum & hanc regionem proximò anno diversis e partibus Tib. Cæfar aggredi ftatuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniæ fylvis, legiones Boiohœmum [id regioni, quàm incolebat, Maroboduus, nomen eft] duceret : ipfe a Carnunto ; qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orfus eft.

CX. Rumpit, interdum moratur proposita hominum fortuna. Præparaverat jam hyberna Cæfar ad Danubium, ad-

motoque exercitu non plus quàm quinque dierum iter a primis hostium, Saturninum admoveri placuerat: cujus copiæ pene æquali divisæ intervallo ab hoste, intra paucos dies in prædicto loco cum Cæsare juncturæ erant; quum universa Pannonia, insolens longæ pacis bonis, & adulta viribus Dalmatia, omnibus tractûs ejus gentibus in societatem adductis, constitit, arma corripuit. Tum necessaria gloriosis præposita; neque tutum visum, abdito in interiora exercitu, vacuam tàm vicino hosti relinquere Italiam. Gentium nationumque, quæ rebellaverant, omnis numerus ampliùs octingenta millia explebat; ducenta ferè peditum colligebantur, armis habilia; equitum novem: cujus immensæ multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedoniam se effuderat; pars suis sedibus præsidium esse destinàverat. Proxima duobus, Batoni ac Pineti, ducibus auctoritas erat. In omnibus autem Pannoniis non disciplinæ tantummodo, sed linguæ quoque notitia Romanæ, plerisque etiam litterarum usus & familiaris animorum erat exercitatio. Itaque hercules, nulla umquam natio tam maturè consilio belli bellum junxit,

ausa congredi, occupato monte Claudio, munitione se defendit: at ea pars, quæ obviam se effuderat exercitui, quem A. Cæcina & Silvanus Plautius consulares ex transmarinis adducebant provinciis, circumfusa quinque legionibus nostris auxiliaribusque & equitatu regio [quippe magnam Thracum manum junctus prædictis ducibus Rhœmetalces Thraciæ rex in adjutorium ejus belli secum trahebat] pene exitiabilem omnibus cladem intulit. Fugata regiorum equestris acies, fugatæ alæ, conversæ cohortes sunt: apud signa quoque legionum trepidatum. Sed Romana virtus militi plus eo tempore vindicatum gloriæ, quàm ducibus, reliquit: qui multum a more imperatoris sui discrepantes, antè in hostem inciderunt, quàm per exploratores, ubi hostis esset, cognoscerent. Jam igitur in dubiis rebus semetipsæ legiones adhortatæ, jugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interempto præfecto castrorum, præfectisque cohortium, non incruentis centurionibus, e quibus etiam primi ordines cecidere, invasere hostes; nec sustinuisse contenti, perruptâ eorum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt. Hoc ferè tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo suo naturali erat, & jam ante biennium,

biennium, qualis esset, apparere cœperat, mirâ pravitate animi atque ingenii in præcipitia conversus, patris atque ejusdem avi sui animum alienavit sibi; moxque crescentibus in dies vitiis, dignum furore suo habuit exitum.

CXIII. Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Junctis exercitibus, quique sub Cæsare fuerant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, septuaginta ampliùs cohortibus, quatuordecim alis, & pluribus quàm decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio; tanto denique exercitu, quantus nullo umquam loco post bella fuerat civilia; omnes eo ipso læti erant, maximamque fiduciam victoriæ in numero reponebant. At imperator, optimus eorum, quæ agebat judex, & utilia speciosis præferens, quodque semper eum facientem vidi in omnibus bellis, quæ probanda essent, non quæ utique probarentur, sequens, paucis diebus exercitum qui venerat, ad refovendas ex itinere ejus vires, moratus; quum eum majorem, quàm ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecutusque longo & perquam laborioso

itinere, cujus difficultas narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet aggredi, & partem digredientium, suorum quisque metu finium, universi tentare non possent, remisit eò unde venerant; & ipse asperrimæ hyemis initio regressus Sisciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis præfecit hybernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, sed solidâ verâque virtute atque utilitate maximam, experientiâ suavissimam, humanitate singularem! Per omne belli Germanici Pannonicique tempus, nemo e nobis, gradumve nostrum aut præcedentibus aut sequentibus, imbecillus fuit, cujus salus ac valetudo non ita sustentaretur Cæsaris curâ, tamquam distractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum junctum vehiculum; lectica ejus publicata, cujus usum quum alii, tum ego sensi. Jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc solùm importatum instrumentum balinei, nullius non succurrit valetudini. Domus tantùm ac domestici deerant; ceterùm nihil, quod ab illis aut præstari aut desiderari posset. Adjiciam illud, quod, quisquis illis temporibus interfuit, ut alia quæ retuli, agnoscet protinus. Solus semper equo vectus est; solus cum iis,

quos invitaverat, majore parte æstivarum expeditionum, cœnavit sedens: non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit: admonitio frequens inerat, & castigatio, vindicta rarissima; agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hyems emolumentum patrati belli contulit: sed insequenti æstate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot millium juventutem, paulò antè servitutem minatam Italiæ, conferentem arma, quibus usa erat, apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se universam genibus imperatoris, Batonemque & Pinetem excelsissimos duces, captum alterum, alterum a se deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno victor in hyberna reducitur exercitus; cujus omnibus copiis a Cæsare M. Lepidus præfectus est, vir nominis ac fortunæ suorum proximus: quem in quantum quisque aut cognoscere aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum judicat.

CXV. Cæsar ad alteram belli Dalmatici molem animum atque arma contulit: in qua regione quali adjutore legatoque

fratre meo, Magio Celere Velleiano; usus sit, ipsius patrisque ejus prædicatione testatum est, & amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Cæsar donavit, signat memoria. Initio æstatis Lepidus, educto hybernis exercitu, per gentes integras immunesque adhuc clade belli, & eò feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, & cum difficultate locorum & cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris, exustis ædificiis, cæsis viris, lætus victoriâ, prædâque onustus, pervenit ad Cæsarem, & ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum judicio principum voluntate senatûs, donatus est. Illa æstas maximi belli consummavit effectus. Quippe Perustæ & Desitiates Dalmatæ, situ locorum ac montium, ingeniorum ferociâ, mirâ etiam pugnandi scientiâ, & præcipuè angustiis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Cæsaris tum demum pacati sunt, quum pene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre majus, aut mirari magis potui, quàm quod imperatori numquam adeò ulla opportuna visa est victoriæ occasio, quam damno amissi

pensaret militis; sémperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum; & antè conscientiæ quàm famæ consultum; nec umquam consilia ducis judicio exercitûs, sed exercitus providentiâ ducis rectus est.

CXVI. Magna in bello Dalmatico experimenta virtutis in multos ac difficiles locos præmissus Germanicus dedit: celebri etiam operâ diligentique Vibius Postumus, vir consularis, præpositus Dalmatiæ, ornamenta meruit triumphalia; quem honorem ante paucos annos Passienus & Cossus, viri quibusdam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. Sed Cossus victoriæ testimonium etiam in cognomen filii contulit, adolescentis in omnium virtutum exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps, illâ quoque militiâ eos, quos mox consecutus est, honores excellenti virtute meruit. Utinam non majoribus experimentis testatum esset, quantum in omni re Fortuna posset! sed in hoc quoque genere abundè agnosci vis ejus potest: nam & Junius Blæsus, vir antiquissimi moris, & priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania, Illyricoque, & mox in Africa splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materiâ adipiscendi triumphalia defectus est. Et A. Licinius

Nerva Silianus, P. Silii filius, quem visum, ne qui intellexit quidem, abundè miratus est, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci perisset, præreptus immaturè, & fructu amplissimæ principis amicitiæ, & consummatione evectæ in altissimum paternumque fastigium imaginis defectus est. Quorum virorum mentioni si quis quæsisse me dicet locum, fatentem arguet: neque enim justus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

CXVII. Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, quum, intra quinque consummati tanti operis dies, funestæ ex Germaniâ epistolæ, cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, & sex cohortium: velut in hoc saltem tantummodo indulgente nobis Fortunâ, ne occupato duce. Et causa & persona moram exigit. Varus Quinctilius illustri magis quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis castrorum quàm bellicæ assuetus militiæ; pecuniæ verò quàm non contemptor, Syria cui præfuerat declaravit; quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit. Is quum exercitui, qui erat in Germania, præesset, concepit esse homines qui nihil

præter vocem membraque haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. Quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.

CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni jure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quinctilium, usque eò, ut se prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet. Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, etiam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est; haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret;

& frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos & dicit & persuadet; decretis facta jungit; tempus insidiarum constituit. Id Varo per virum ejus gentis fidelem clarique nominis Segesten indicatur: sed prævalebant jam fata consiliis, omnemque animi ejus aciem præstrinxerant. Quippe ita se res habet, ut plerumque, qui fortunam mutaturus est, consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut quod accidit, etiam meritò accidisse videatur, & casus in culpam transeat. Negat itaque Varus se credere, spemque in se benevolentiæ ex merito æstimare profitetur: nec diutius, post primum indicem, secundo relictus locus.

CXIX. Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla, post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere: nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hostis, iniquitate fortunæ circumventus (quum ne pugnandi quidem egregiè occasio, in

quantum voluerant, data esset immunis, castigatis etiam quibusdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis & animis usi fuissent) inclusus sylvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem ejus nunc ira nunc venia temperaret. Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitique exempli successor, se ipse transfixit. At e præfectis castrorum duobus quàm clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceïonius prodidit; qui, quum longè maximam partem absumpsisset acies, auctor deditionis, supplicio quàm prœlio mori maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens, fugâ cum alis Rhenum petere ingressus est: quod factum ejus fortuna ulta est; non enim desertis superfuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiustum hostium laceraverat feritas; caput ejus abscissum latumque ad Maroboduum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepulturâ honoratum est.

CXX. His auditis, revolat ad patrem Cæsar: perpetuus patronus Romani imperii, assuetam sibi causam suscipit. Mit-

titur ad Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, præsidia munit, se magnitudine suâ, non fiduciâ hostium metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiæ minabantur; ultro Rhenum cum exercitu transgreditur. Arma infert quæ arcuisse pater & patria contenti erant; penetrat interiùs, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios; maximaque cum gloria, incolumi omnium quos transduxerat numero, in hyberna revertitur. Reddatur verum L. Asprenati testimonium, qui legatus sub avunculo suo Varo militans, navâ virilique operâ duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tantâ calamitate servavit; maturéque ad inferiora hyberna descendendo, vacillantes etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita jugulatorum sub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque excisi exercitûs, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Cæditii præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est; qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio,

nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos pepererere reditum. Ex quo apparet Varum sanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio, quàm virtute destitutum militum, se, magnificentissimumque perdidisse exercitum. Quum in captivos sæviretur a Germanis, præclari facinoris auctor fuit Caldus Cœlius, vetustate familiæ suæ dignissimus; qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas illisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebrique influvio exspiraret.

CXXI. Eadem & virtus & fortuna subsequenti tempore ingressa animum imperatoris Tiberii fuit, quæ initio fuerat; qui concussis hostium viribus, classicis peditumque expeditionibus, quum res Galliarum maximæ molis, accensasque plebis Viennensium dissensiones, coërcitione magis quàm pœnâ mollisset; & senatus populusque Romanus (postulante patre ejus) ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quàm erat ipsi, decreto complexus esset [etenim absurdum erat, non esse sub illo, quæ ab illo vindicabantur; & qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non judicari parem] in Urbem

reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatisque egit triumphum: cujus magnificentiam quis miretur in Cæsare? fortunæ verò quis non miretur indulgentiam? quippe omnes eminentissimos hostium duces non occisos fama narravit, sed vinctos triumphus ostendit: quem mihi, fratrique meo, inter præcipuos præcipuisque donis adornatos viros, comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Tib. Cæsaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod quum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare potest, quin ex Armenia recepta, & ex rege ei præposito, cujus capiti insigne regium suâ manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? & Vindelicorum Rhætorumque victor, curru Urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continuâ triennii militiâ Germaniæ viribus, idem illi honor & deferendus & recipiendus fuerit? & post cladem sub Varo acceptam, ociùs prosperrimo rerum eventu eadem excisa Germania, triumphum summi ducis adornare debuerit? Sed in hoc viro nescias

utrum magis mireris, quòd laborum periculorumque ſemper excessit modum, an quòd honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metûs: quippe Cæſar Auguſtus, quum Germanicum, nepotem ſuum, reliqua belli patraturum misiſſet in Germaniam, Tiberium autem filium miſſurus eſſet in Illyricum, ad formanda pace, quæ bello ſubegerat, proſequens eum, simulque interfuturus Athletarum certaminis ludicro, quod ejus honori ſacratum a Neapolitanis eſt, processit in Campaniam: quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis ſenſerat, tamen obnitente vi animi, proſecutus filium, digreſſuſque ab eo Beneventi, ipſe Nolam petiit; & ingraveſcente in dies valetudine, quum ſciret, quis volenti omnia poſt ſe ſalva remanere arceſſendus foret, feſtinanter revocavit filium: ille ad patrem patriæ exſpectato revolavit maturiùs. Tum ſecurum ſe Auguſtus prædicans, circumfuſuſque amplexibus Tiberii ſui, commendans illi ſua atque ipsius opera, nec quidquam jam de fine, si fata poſcerent, recuſans, ſubrefectus primo conſpectu alloquioque cariſſimi sibi ſpiritûs, mox quum omnem curam fata vincerent, in ſua reſolutus

initia, Pompeio Apuleioque consulibus; septuagesimo sexto anno, animam cœlestem Cœlo reddidit.

CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quæ senatûs trepidatio, quæ populi confusio, quis orbis metus, in quàm arcto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere vacat, neque, cui vacat, potest. Id solùm voce publicâ dixisse habeo: cujus orbis ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sensimus; tantaque unius viri majestas fuit, ut nec bonis, neque contra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctatio civitatis fuit, pugnantis cum Cæsare senatûs populique Romani, ut stationi paternæ succederet; illius, ut potiùs æqualem civem, quàm eminentem liceret agere principem: tandem magis ratione quàm honore victus est, quum quidquid tuendum non suscepisset, periturum videret; solique huic contigit, pene diutius recusare principatum, quàm, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Post redditum Cœlo patrem, & corpus ejus humanis honoribus, nomen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum; quam manu suâ scriptam Divus Augustus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique

meo, candidatis Cæsaris, proximè a nobilissimis ac sacerdotibus viris, destinari prætoribus contigit; consecutis, ut neque post nos quemquam Divus Augustus, neque ante nos Cæsar commendaret Tiberius.

CXXV. Tulit protinùs voti & consilii sui pretium respublica; neque diu latuit, aut quid non impetrando passuri fuissemus, aut quid impetrando profecissemus. Quippe exercitus, qui in Germania militabat, præsentisque Germanici imperio regebatur, simulque legiones, quæ in Illyrico erant, rabie quâdam & profundâ confundendi omnia cupiditate, novum ducem, novum statum, novam quærebant rempublicam. Quin etiam ausi sunt minari, daturos senatui, daturos principi leges; modum stipendii, finem militiæ sibi ipsi constituere conati sunt: processum etiam in arma, ferrumque strictum est; & pene in ultimum gladiorum erupit impunitas; defuitque qui contra rempublicam duceret, non qui sequerentur. Sed hæc omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, inter severam præcipuè nostrorum ultionem, mitis aliorum castigatio, brevi sopiit ac sustulit. Quo quidem tempore, ut pleraque ignavè Germani-

cus, ita Drusus, qui a patre in idipsum plurimo quidem igne emicans, incendium militaris tumultûs missus erat, priscâ antiquâque severitate ausus ancipitia sibi tam re quàm exemplo perniciosa, & his ipsis militum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentes coërcuit; singulari adjutore in eo negotio usus Junio Blæso, viro nescias utiliore in castris, an meliore in toga: qui, post paucos annos proconsul in Africa, ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit; ac Hispanias exercitumque virtutibus, celeberrimâque in Illyrico militiâ, ut prædiximus, quum imperio obtineret, in summa pace quietè continuit; quum ei pietas rectissima sentiendi, & auctoritas quæ sentiebat obtinendi, superesset: cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimæ, in maxima parte Illyrici per omnia imitatus est.

CXXVI. Horum sexdecim annorum opera quis, quum inserta sint oculis animisque omnium, in partibus eloquatur? Sacravit parentem suum Cæsar non imperio, sed religione: non appellavit eum, sed fecit Deum. Revocata in forum fides, summota e foro seditio, ambitio campo, discordia curiâ; sepultæque ac situ obsitæ justitia, æquitas, industria civitati reddi-

tæ : accessit magistratibus auctoritas, senatui majestas, judiciis gravitas : compressa theatralis seditio : rectè faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur : suspicit potentem humilis, non timet ; antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior ? quando pax lætior ? Diffusa in Orientis Occidentisque tractus, & quidquid Meridiano aut Septentrione finitur, pax augusta, per omnes terrarum orbis angulos a latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodo, sed urbium damna principis munificentia vindicat : restitutæ urbes Asiæ : vindicatæ ab injuriis magistratuum provinciæ : honor dignis paratissimus ; pœna in malos sera, sed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute : nam facere rectè cives suos princeps optimus faciendo docet ; quumque sit imperio maximus, exemplo major est.

CXXVII. Raró eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt ; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt sibi ; ut Divus Augustus M. Agrippâ, & maximè ab eo, Statilio Tauro : quibus novitas familiæ haud obstitit, quo-

minus ad multiplices consulatus triumphosque & complura eniterentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent : neque in parvo paucitas ministeria deficit ; interestque reipublicæ, quod usu necessarium, & dignitate eminere, utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Cæsar Sejanum Ælium, principe equestris ordinis patre natum, materno verò genere clarissimas veteresque & insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum verò laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium onerum adjutorem in omnia habuit, atque habet : virum severitatis lætissimæ, hilaritatis priscæ, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eóque assequentem omnia, semper infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitâque tranquillum, animo exsomnem.

CXXVIII. In hujus virtutum æstimatione jampridem judicia civitatis cum judiciis Principis certant, neque novus hic mos senatûs populique Romani est, putandi, quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam & illi antiqui, ante primum bellum Punicum, abhinc annos trecentos,

T. Coruncanium, hominem novum, quum aliis omnibus honoribus, tum pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium; & equestri loco natum Sp. Carvilium, & mox M. Catonem, novum etiam, Tusculo, Urbis inquilinum, Mummiumque Achaïcum in consulatus, censuras, & triumphos provexere: &, qui C. Marium, ignotæ originis, usque ad sextum consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem; &, qui M. Tullio tantum tribuere, ut pene assentatione suâ, quibus vellet, principatus conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret, profectò hoc senserunt, in cujuscumque animo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Hæc naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum, Cæsarem; ad juvanda verò onera Principis, Sejanum protulit; senatumque & populum Romanum eò perduxit, ut, quod usu optimum intelligit, id in tutelam securitatis suæ libenter advocet.

CXXIX. Sed, propositâ quasi universâ principatûs Tiberii Cæsaris formâ, singula recenseamus. Quâ ille prudentiâ Rhascupolim, interemptorem fratris sui filii Cotyis, consortisque ejusdem imperii,

evocavit? singulari in eo negotio usus operâ Flacci Pomponii, consularis viri, nati ad omnia quæ rectè facienda sunt, simplicique virtute merentis semper, quàm captantis gloriam. Cum quanta gravitate ut senator & judex, non ut princeps, & causas pressiùs audit? quàm celeriter Libonem ingratum & novâ molientem oppressit? Quibus præceptis instructum Germanicum suum, imbutumque rudimentis militiæ secum actæ, domitorem recepit Germaniæ? quibus juventam ejus exaggeravit honoribus, respondente cultu triumphi rerum, quas gesserat, magnitudini? Quoties populum cogiariis honoravit, senatorumque censum, quum id senatu auctore facere potuit, quàm libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret, neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui? Quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit provincias? Quâ vi consiliorum suorum, ministro & adjutore usus Druso filio suo, Maroboduum inhærentem occupati regni finibus (pace majestatis ejus dixerim) velut serpentem abstrusam terræ, salubribus consiliorum suorum medicamentis coëgit egredi? quàm illum & honoratè, nec securè continet? quantæ molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro,

Floroque Julio, mirâ celeritate ac virtute compressit? ut antè populus Romanus vicisse se quàm bellare cognosceret; nuntiosque periculi victoriæ præcederet nuntius. Magni etiam terroris bellum Africum, & quotidiano auctu majus, auxiliis consiliisque ejus brevi sepultum est.

CXXX. Quanta suo suorumque nomine exstruxit opera? Quàm piâ magnificentiâ superque humanam evectâ fidem templum patri molitur? Quàm magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera absumpta igni restituit? qui, quidquid umquam claritudine eminuit, id veluti cognatum censet tuendum. Quâ liberalitate quum aliàs, tum proximè incenso monte Cœlio, omnis ordinis hominum jacturæ patrimonio succurrit suo? Quanta cum quiete hominum, rem perpetui præcipuique timoris, supplementum, sine trepidatione delectûs, providet? Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum, apud aures Deorum de his queri; quid hic meruit? primùm, ut scelerata Drusus Libo iniret consilia; deinde, ut Silius & Piso; quorum alterius dignitatem constituit, auxit alterius? Ut ad majora transcendam, quamquam & hæc ille duxit maxima; quid, ut juvenes amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druso

ſuo ? Dolenda adhuc retulimus, veniendum ad erubeſcenda eſt. Quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit animum ejus ? quamdiu abſtruſo, quod miſerrimum eſt, pectus ejus flagràvit incendio ? quòd ex nuru, quòd ex nepote dolere, indignari, erubeſcere coactus eſt. Cujus temporis ægritudinem auxit amiſſa mater eminentissima, & per omnia Deis quàm hominibus ſimilior femina ; cujus potentiam nemo ſensit, nisi aut levatione periculi, aut accessione dignitatis.

CXXXI. Voto finiendum volumen sit. *Jupiter Capitoline, & auctor ac ſtator Romani nominis, Gradive Mars, perpetuorumque cuſtos Veſta ignium, & quidquid numinum hanc Romani imperii molem in ampliſſimum terrarum orbis faſtigium extulit, vos publicâ voce obteſtor atque precor, cuſtodite, ſervate, protegite hunc ſtatum, hanc pacem* (hunc Principem) *eique functo longissimâ ſtatione mortali, deſtinate ſucceſſores quàm ſerissimos, ſed eos, quorum cervices tam fortiter ſuſtinendo terrarum orbis imperio ſufficiant, quàm hujus ſuffeciſſe ſensimus ; conſiliaque omnium civium aut pia* [fovete, aut impia opprimite.] *a*

---

a Hanc lacunam his ultimis verbis ſupplevit Vossius.

FINIS.